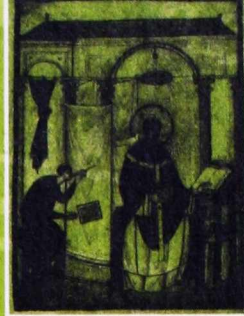

Tijdschrift voor gregoriaans

UITGAVE VAN DE STICHTING AMICI CANIUS GREGORIANI

jaargang 33 ■ nummer 1 ■ maart 2008

Het TIJDSCHRIFT VOOR

GREGORIAANS is een uitgave van de

Stichting Amici Cantus Gregoriani.

Het verschijnt driemaandelijks en richt zich op allen, die zich verbonden weten met het gregoriaans.

Kopij voor het volgende nummer dient

31 maart op het redactie-adres binnen te zijn. Inlichtingen, ook voor advertenties, bij de administratie.

Redactie:

Katrijn Kuypers, Arnoud Heerings,

Gerrit van Osch, Albert Koopmans

e-mail redactie:

tijdschrift@amicicantusgregoriani.nl

Administratie:

J. Kwast

Rijsenburgselaan 7

3972 EG Driebergen-Rijsenburg

e-mail administratie:

administratie@amicicantusgregoriani.nl

Bestuur van de Stichting A.C.G.:

A. Zielhorst, *voorzitter*

P. Horbach, *secretaris a.i.*

E. Koren, *penningmeester*

B. Lamers

B. Dicker

Adres secretaris:

Boshovensestraat 16

5561 AR Riethoven

website:

www.amicicantusgregoriani.nl

Abonnementen:

Individueel abonnement:

per kalenderjaar q 28,=

Voor Belgische abonnees q 30,=,

Overig buitenland q 32,=

Koor (toezending per 3 st. per editie) q 50,=

Studenten: q 15,=

Postrekening 39586

Bankrekening 42.06.65.323

alle rekeningen t.n.v. penningmeester

Stichting Amici Cantus Gregoriani te Zeist.

Voor abonnementen wende men zich tot de administratie.

Het abonnementsjaar is gelijk aan het kalenderjaar. Abonnementen kunnen op elk moment ingaan en lopen automatisch door, tenzij uiterlijk dertig dagen voor het einde van het kalenderjaar schriftelijk wordt opgezegd bij de administratie (zie hiervoor).

U gelieve adreswijzigingen drie weken van te voren te melden eveneens bij de administratie, met opgave van oud en nieuw adres.

Vormgeving: Karel van den Hurk, Geldrop

Druk: drukkerij Van Stiphout, Helmond

ISSN: 1380-9776

Het 4de lustrum van de Amici Cantus Gregoriani

'Ere wie ere toekomt...' was de titel van de feestrede die Anthony Zielhorst, voorzitter van de Amici Cantus Gregoriani, hield bij de viering van het 4de lustrum van de ACG op 27 januari 2008 in de Waalse Kerk in Breda.'

Dat lustrum bestond uit een collegiaal treffen in de kleine kerk aan het Begijnhof, vooral om te zingen en naar elkaars uitvoeringen van het gregoriaans te luisteren. De Begijnhofschola o.l.v. Marie-Louise Egbers beet het spits af met een deel van het Jeruzalemprogramma waarmee zij eerder een cd opnam met de Utrechtse Vrouwen Schola. De mannenschola van de Amici Cantus Gregoriani o.l.v. Gerrit Hulsink had werken die het lijden van Christus verbeelden vanuit zijn eigen woorden en het Gregoriaans Koor Utrecht bracht gezangen voor de Paastijd en Epiphanie.

In zijn feestrede stond Anthony Zielhorst stil bij de bijzondere data die, meer dan 20 jaar geleden, leidden tot de oprichting van de Amici en de data daarna, die hoogtepunten vormden voor de stichting. Met een slechts 20 jaar oude stichting is er nog zoveel te doen, dus lag daar ook het accent van de feestrede. Het bestuur heeft zich voorgenomen een plan te ontwikkelen voor de professionalisering van de stichting. De ACG wil zelfbewust naar voren komen, de samenwerking met anderen aangaan en nieuwe initiatieven ontplooien. Een eerste teken van samenwerking tussen Nederlandse Sint Gregorius Vereniging en ACG is de studiedag over het Gregoriaans op 14 juni a.s. in Roermond. (zie blz. 40).

De ACG wil de komende jaren ook jongeren bereiken om bij hen belangstelling voor het Gregoriaans te wekken, een opleidings-

plan realiseren dat als een samenhangend stelsel van cursussen, mensen op verschillende niveaus kan bedienen. Op initiatief van de ACG komt een internationaal samengestelde werkgroep in St.-Odiliënberg bijeen om van gedachten te wisselen over de mogelijkheden van samenwerking op het terrein van onderwijs en opleiding in de regio Nederland, België en Nordrhein-Westfalen. En dan is er nog het Nederlands Gregoriaans Festival *Verrassend jong*, op 31 mei en 1 juni in Ravenstein. Kortom de ACG bruist met de energie van een jonge adolescent, 20 jaar jong en vol ambitie!

'Ere wie ere toekomt...'; de activiteiten van de stichting zijn ondenkbaar zonder de inzet en betrokkenheid van velen. Anthony Zielhorst bedankte iedereen namens het bestuur die zich op enigerlei wijze voor de ACG inzet. Enkelen werden met name genoemd en ontvingen de publicatie *Nu laet ons zingen, het is tijd*, die Louis Krekelberg schreef over handschrift 402 uit de Universiteitsbibliotheek van Nijmegen.

Paul Horbach, secretaris sinds juli 2004 en initiatiefnemer van het Nederlands Gregoriaans Festival, Marcel Zijlstra, vanaf 1997 lid van de redactie van het Tijdschrift en de laatste jaren eindredacteur, Jolande Kwast sinds 1998 spin in het web van de ACG als lid van de redactie van het Tijdschrift en als bestuurslid namens de redactie en last but not least Marie-Louise Egbers voor wat zij voor de Gregoriaanse zaak in Nederland in het algemeen en voor de ACG en haar Tijdschrift in het bijzonder heeft betekend. Zonder deze hoeders van het gregoriaans had de jonge stichting 20 jaar geleden geen zelfbewuste volwassene kunnen worden.

K.K.

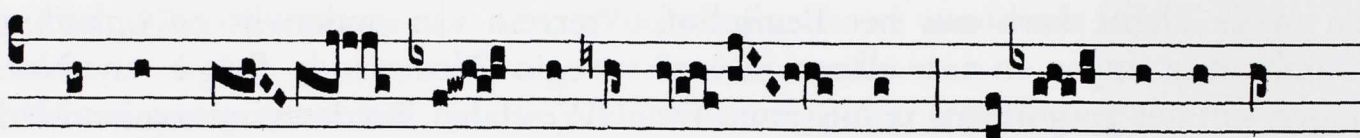
Het officie van de H. Lambertus (2)

*In de serie over bisschop Stefanus van Luik
is dit van het tweede artikel het resterende
gedeelte.*

Responsorium in secundo nocturno 2

Res

V
Fc 93

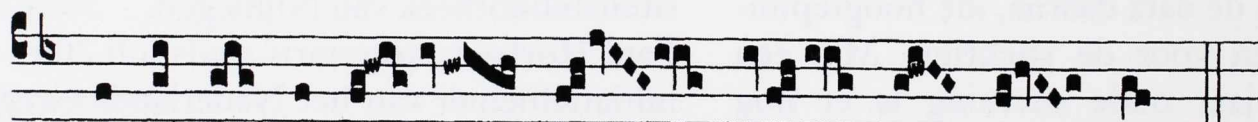
Lam-ber-tus Chris-ti ath-le-ta cle-men-ter fe-rens

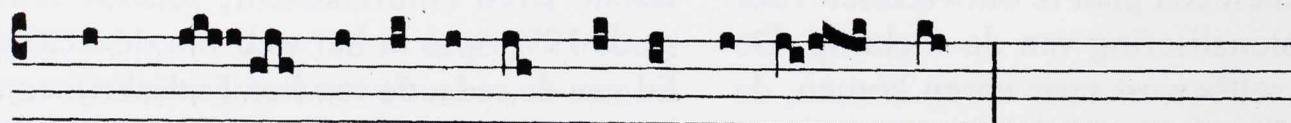
cunc-ta. Prae-su-la-tus li-quit scep-trum, com-men-dans

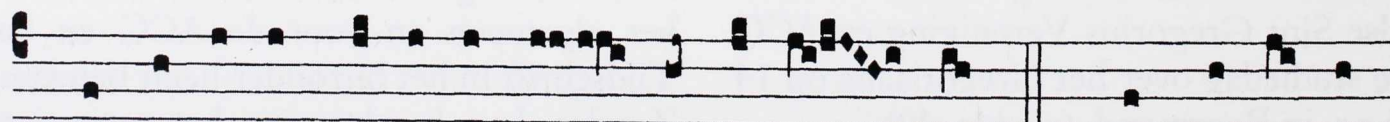
cu-ram o-vi-um e-i qui la-vit bap-tis-ma-tae

* ac re-de-mit san-gui-ne

Cum-que dis-ce-de-ret vir mit-ti-si-mus

om-nis e-um po-pu-lus la-men-ta-ba-tur. Prae-su-la-tus

Als eerste voorbeeld om bovengenoemde kwaliteiten zelf te constateren kiezen we het responsorie *Lambertus Christi athleta*:

Lămbértŭs Chrīstī āthlēta	7/8 syll.
clēmēntēr fērēns cūnctā	7
prāesulātŭs līquīt scēptrŭm	8
cōmmēndāns cūrām ōvīŭm	7/8
ēī quī lāvīt bāptīsmātē	8/9
āc rēdēmīt sānguīnē	7
cūm dīscēdērēt vīr mītīssīmŭs	10
ōmnīs ēŭm pōpŭlŭs	7
lāmēntābātŭr	6

Opvallend is het doorlopend eindrijm met uitzondering van de eindregel: *lamentabatur*. Dat laatste woord sluit echter aan bij de voorafgaande regel. Het woord *populus* dat beantwoordt aan *mitissimus* is dus eigenlijk een binnenrijm.

In de twee eerste regels is het metrum regelmatig, daarna treden er onregelmatigheden op: *praesulatus* tegenover *commendans*. In de volgende dubbelregel wreekt zich de ongelijkheid van het aantal lettergrepen, niettemin vormen beide zinsdelen een koppel door het opvallende eindrijm.

Als we de melodische ontwikkeling nader beschouwen dan constateren we een nauwkeurige relatie tussen beklemtoonde en onbeklemtoonde lettergrepen. Meestal krijgen de beklemtoonde lettergrepen een melodisch ruimte toegemeten. De eindlettergrepen zijn bijna overal aangeduid met een cadens op fa of op sol.

Lambér-tus Christi athlé-ta
cleménter ferens cún-cta
praesulátus liquit scép-trum
comméndans
curam ó-vium éi
qui lá-vit baptísmate
ac redé-mit sanguíne
cum discéderet
vir mitíssimus
omnis pópulus... lamentabátur

Modaal gesproken is er een tijdelijke overgang te bespeuren van de 5e naar de 7e modus bij *commendans curam ovium*. Op het einde van dit fragment zouden we vanwege het rijm een cadens verwachten. De tekst loopt echter door: de bisschop beveelt zijn kudde aan: aan de Heer zelf die hem gewassen heeft in het bad van het Doopsel en hem heeft verlost door zijn bloed.

De zanger moet dus om het zinsverband exact te volgen, verder zingen. De melodie stijgt met steeds meer elan. Onmiddellijk daarna duidt de bémol erop dat het slechts gaat om een tijdelijke uitwijking en dat we nog altijd steunen op de grondtoon fa. Maar ongewoon is de stijging van fa naar re met inbegrip van de verlaagde si. De laatste regel is bijna geheel opgebouwd op de stijgende kwart: do - re - fa = fa - sol - si♭.

Het geheel is een joyeuze melodie met een sterke betrokkenheid op de dominant.

De Nederlandse tekst luidt:

'Lambertus, Christus' kampvechter, die met zachtmoedigheid alles versloeg, heeft afstand gedaan van zijn bisschopsstaf, de zorg voor zijn schapen aanbevelend aan Hem die hen gezuiverd heeft door het Doopsel en heeft vrijgekocht met zijn bloed. En toen deze zo zachtmoedige man stierf, jammerde heel het volk om hem'.

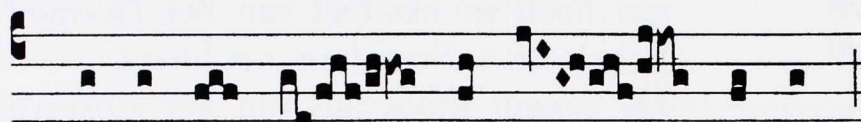
In dit vijfde responsorie wordt vermeld dat Lambertus in ballingschap gaat (zie boven) en voor zijn volk bidt. In het vers wordt al gepreludeerd op zijn dood en het rouwbe-klag van het volk.

In de volgende twee responsories wordt over zijn verblijf in Stavelot verteld, vooral het verhaal van de nieuw ingetreden monnik Lambertus die 's nachts bij ongeluk enig lawaai veroorzaakt door een sandaal die van zijn voet glipt. Als men daarvan wakker wordt, moet de 'boosdoener' voor straf naar buiten bij het kruis om boete te doen. De abt en de andere monniken slapen weer in en vergeten Lambertus die in de tuin in de vrieskoude achterblijft.

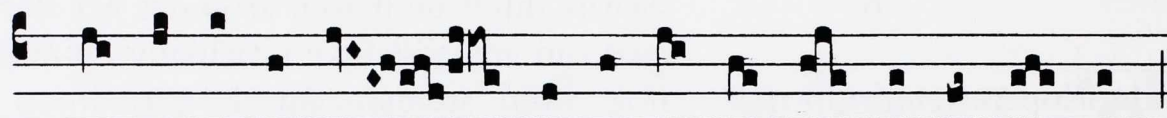
Lambertus blijft in gebed verzonken tot de ochtend. Terug in het klooster vraagt hij de zegen voor zijn medebroeders (bezongen in het 7e responsorie)

In het achtste lied wordt het einde van deze tussenperiode in het ballingsoord Stavelot en de terugkeer naar de bisschopszetel Maastricht bezongen:

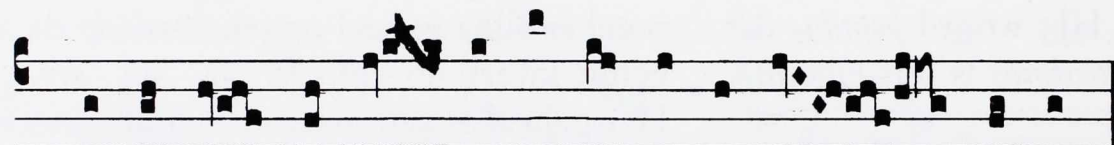
Responsorium Iste miles emeritus

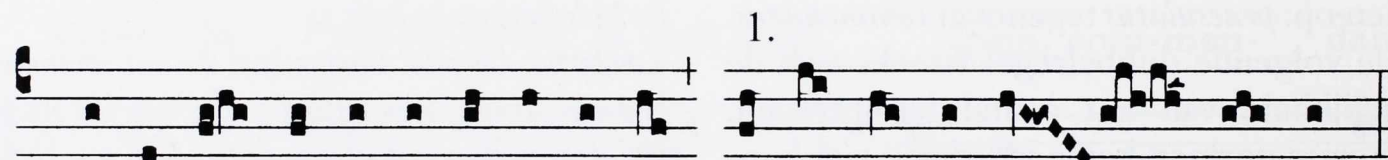
Is- te mi- les e- me- ri-tus,

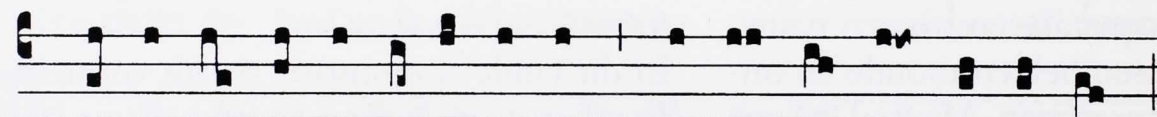
vir prae ma-xi-ma tri- bu- la- ti- o- ne pur- ga- tus,

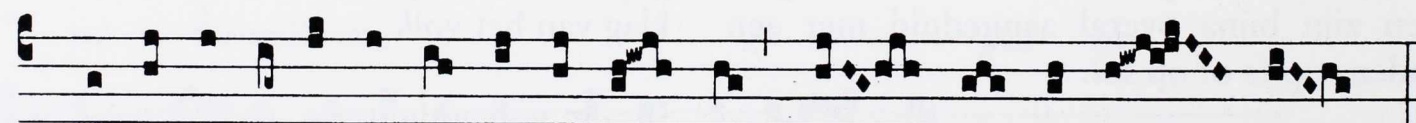
* o- vi- um su- a- rum vo- ci- bus at- tol- li- tur.

et in ca- the- dra Trajecten- si- um de- cen- ter re- lo- ca- tur.

V. In cor- de il- li sin- ce- ri- tas, et le- gis ple- ni- tu- do

in o- re il- li- us ve- ri- tas e- rat et pul- chri- tu- do.

2.

de- cen- ter re- lo- ca- tur.

'Deze verdienstelijke strijder, een man, gezuiverd door uiterste tegenspoed, wordt door de stemmen van zijn kudde verheven en eervol geplaatst op de bisschopszetel van Maastricht. In zijn hart was oprechtheid en de volheid van de wet'.

Overeenkomstig de nieuwe gewoonte is dit 8e responsorie ook in de 8e modus genoteerd.

Modaal gesproken klinkt deze melodie heel natuurlijk: de sol is inderdaad het hoofdscharnier: het corpus van de melodie is gecentreerd rond de boven- en de onderkwart. Vanwege de zeggingskracht wordt even uitgeweken naar de dominant van de authentieke tetrardus met de befaamde boventerts, op de dominant. Op zich is dat nog binnen de canon van de grotere klassieke responsoriegezangen.

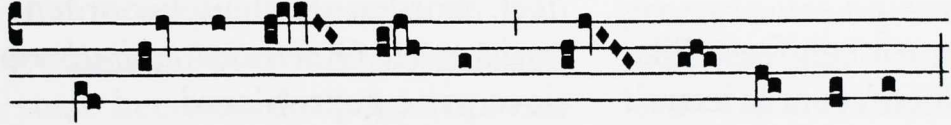
Wat bijzonder is, is de structuur van het repetendum, het laatste deel vóór het vers: daarvan wordt het laatste deel ...*decenter recolatur* in de herhaling gevarieerd. Dit is een procédé dat nogal zeldzaam is. Het zou erop kunnen wijzen dat de voorzanger spontaan is gaan improviseren en dat men zo

verrukt is van het resultaat dat de toondichter (de persoon in kwestie of een ander) het later opgeschreven heeft. In ieder geval is de stemvoering van deze improvisatie zo extreem dat we versteld staan van dit modern element in dit officie. Het beginmotief dat in beknopte vorm een octaaf omvat wordt herhaald. Met inbegrip van de dalende kwart vanuit de grondtoon moet de zanger over drie stemregisters beschikken om deze passage 'op niveau' te kunnen vertolken. Opvallend is de torculusbeweging in de hoogte: mi-fa-do in plaats van re-fa-do. Door deze aparte melodische wijziging wordt de hoge fa het aantrekkingspunt bij uitstek.

De reeks responsories is een nauwkeuriger analyse waard. Het gaat om verklankingen die mijns inziens de beste zijn uit de drie gegeven officies die op naam staan van Stefanus.

Magnificat-antifoon van de tweede vespers (latere hand)

Ant
iii

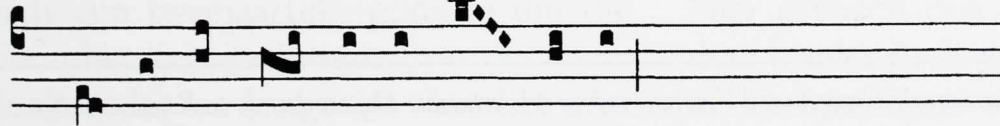

Ak20
2,91b

Lae-ta-re et lau-da De-um Led-gi-a

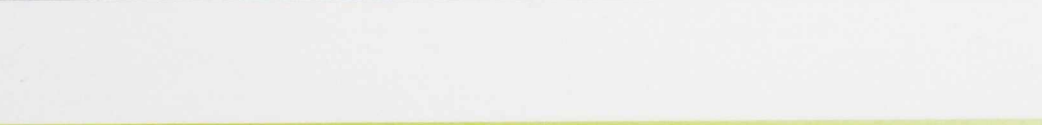
de pa-tro-ni tu-i Lam-ber-ti pre-sen-ti-a

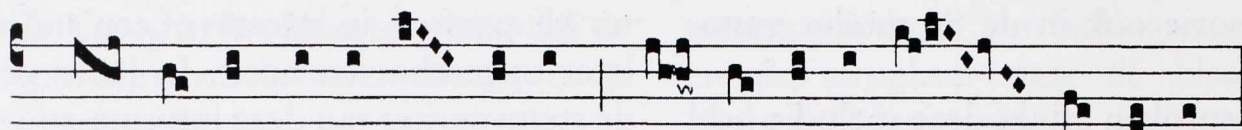

cu-jus san-gui-ne con-se-cra-ri,

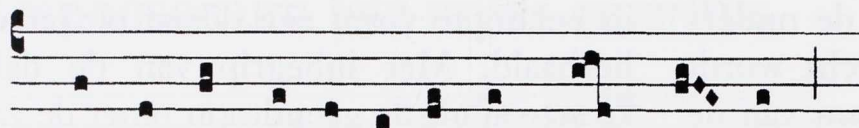

cu-jus cor-po-re di-ta-ri me-ru-is-ti

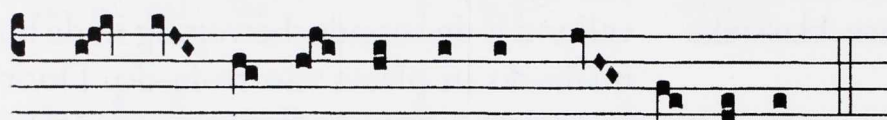

○ a- ma- tor cas- ti- ta- tis ○ de- fen- sor ve- ri- ta- tis

Chris- ti mar- tyr et sa- cer- dos Lam- ber- te

pro no- bis a- pud De- um in- ter- cé- de

Als tegenhanger van het eerst geciteerde stuk *Magna vox*, besluiten we met de Magnificat-antifoon van de tweede vespers: een gelegenheidsgezing dat vooral een oproep is aan de Luikse bevolking om hun patroon in ere te houden: *Laetare et lauda*.

Het stuk is opgebouwd uit zinnen die ongelijk zijn van lengte maar consequent op rijm zijn gezet.

De tekst geeft aanleiding tot een feestelijke melodie: een opwekkingslied 'avant la lettre'. In de eerste helft stijgt de melodie in de 3e modus telkens naar de do, de nieuwe dominant die immers in die tijd al van si do geworden is. Het eerste deel vormt duidelijk een voorbereiding op de acclamatie waarin Lambertus bezongen wordt.

*'O minnaar van de zuiverheid,
O verdediger van de waarheid,
martelaar en priester van Christus,
Lambertus, wees voor een voorspreker'.*

Het volk van Luik bidt zingend met steeds wordend pathos om een pleitbezorger in de hemel. Vooral in het begin van dit tweede deel: worden de sleutelwoorden: *O amator castitatis* en *O defensor veritatis* op progressieve wijze geprofileerd.

Dit gezang vormt een waardig slot van een bijzonder muzikaal monument voor deze Maastrichtse bisschop, tevens grondlegger van de Luikse kerk, de H. Lambertus.

Dr. Alfons Kurris (1935) is pastoor van de Onze Lieve Vrouwekerk te Maastricht. Hij studeerde te Rome aan het Pontificio Instituto di Musica Sacra bij prof. Eugene Cardine, monnik van Solesmes en grondlegger van de semiologische wetenschap. Hij promoveerde op het neumenschrift van Codex Angelica (Bologna, elfde eeuw) en geldt als specialist van dit handschrift. Kurris was tevens docent Gregoriaans en kerkmuziek aan het Maastrichts Conservatorium. Onder zijn supervisie werd in 1994 de Schola Maastricht opgericht.

Dr. Régis de la Haye is als diaken verbonden aan de basiliek O.L.V. Tenhemelopneming in Maastricht. Hij is archivaris bij het Regionaal Historisch Centrum Limburg en docent kerk- en kunstgeschiedenis aan het Groot Seminarie Rolduc.

Het Nederlands Gregoriaans Festival • een voorproefje

De tweede editie van het Nederlands Gregoriaans festival in Ravenstein komt er aan.

In 2006 was daar ook de eerste editie van het Festival. Groots opgezet met concerten op meerdere locaties, workshops, lezingen en een compositieopdracht. De formule was een succes. Dit jaar rekent de organisatie op minstens evenveel kwaliteit en plezier, inspiratie en betrokkenheid in de tweede editie van het festival met als thema 'Verrassend Jong'.

Voor het Tijdschrift vroegen we aan enkele betrokkenen naar hun wortels in het gregoriaans en hun visie op het thema: kerkmusicus Siem Groot, componist Daan Manneke en de initiatiefnemer van het festival Paul Horbach.

Siem Groot, Verrassend Jong is het thema van het komende festival. Moet die titel sceptici prikkelen? Wat is voor jou de kern van dit festival en hoe worden jongeren betrokken?

Voor mij staat het woord traditie op een belangrijke plaats. Traditie is een actief woord, het betekent het doorgeven van iets, op een actieve manier. Dit jaar staat het religieus erfgoed in de aandacht, en dat is vooral het materiële erfgoed, maar ook het niet materiële, de muziek is een punt van aandacht als het gaat om erfgoed. Het festival biedt een tweejaarlijks podium om die traditie in het licht te zetten.

We denken dat we jongeren voor het gregoriaans kunnen interesseren door ze nieuwe vormen aan te bieden, gregoriaans gecombineerd met andere muziek of nieuwe presentatievormen. Maar we zien niets in een concours of wedstrijd, zoals nu wel een beetje de mode is als je kijkt naar televisieprogramma's als Idols en Korenslag.

Op het Open Podium kunnen koren wel advies krijgen van deskundigen over hun presentatie. Maar het gregoriaans is ook vanuit zijn liturgische kant niet geschikt om in een wedstrijdvorm te gooien, lijkt mij.

Voor veel jongeren is gregoriaans net zo exotisch als bijvoorbeeld een Indiase Raga.

Hoe kun je dan werken vanuit traditie?

Gregoriaans op het Gothicfestival in Utrecht?

(Lacht). Nou dat is een verrassende voorzet! Het is misschien iets voor de toekomst. Kijk, voor mij staat de liturgische context waaruit het gregoriaans is ontstaan helemaal niet centraal. Het gaat er om dat er aandacht is voor het cultuurhistorisch aspect van het gregoriaans. Jongeren zijn ook onbekend met de kerk en de liturgie, dus dat is helemaal geen ingang om ze te bereiken maar ik ben er van overtuigd dat het gregoriaanse repertoire een bron van inspiratie kan zijn voor de verdieping van het leven van veel mensen. Het is belangrijk om dat aspect van het gregoriaans door te geven aan volgende generatie, ook buiten de liturgie.

Het festival is een cultureel festival, we bieden een podium aan het eeuwenoude repertoire maar plaatsen dat in een brede context -het Festival Oude Muziek in Utrecht heeft haar grenzen ook steeds opgerekt-. Ik bedoel breder in de zin van toepassing, buiten de liturgie, maar ook in de zin van een andere muzikale interpretatie. Bijvoorbeeld: dit jaar staat gregoriaans en jazzimprovisatie op het programma. Daarnaast is er een nieuw eigentijds werk van Mark van Platen, gebaseerd op het gregoriaans.

Maar 'Verrassend Jong' is ook letterlijk genomen.

We hebben de meisjes van de Kathedrale scholen in Haarlem en Utrecht en Den Bosch gevraagd om de mis op zondagochtend te zingen. Het Roder Jongenskoor komt ook zingen, jonge kinderen die zo kennismaken met deze muziek.

***Daan Manneke**, eigenlijk hoef ik je niet naar jouw betrokkenheid bij het gregoriaans te vragen, die is vanzelfsprekend wanneer je naar je muziek luistert. Maar je wortels liggen in het protestante Zeeland met zijn traditie van Geneefse Psalmen, kun je uitleggen hoe je door het gregoriaans gegrepen bent?*

Die betrokkenheid heeft een lange geschiedenis, maar die kan ik je kort vertellen. Op mijn conservatoriumtijd in Tilburg was gregoriaans een vast onderdeel voor alle studenten, dus niet alleen wanneer je orgel of zang studeerde.

We hadden les van Maurice Pirenne, noem hem maar, hij is heel wezenlijk geweest voor mijn kennismaking met het gregoriaans. Ik ben inderdaad opgevoed met ander repertoire, de Geneefse psalmen, die overigens hun modaliteit delen met het gregoriaans. De kerktoonsoorten kende ik al. Overigens heb ik dat repertoire altijd met veel plezier gezongen, het is een belangrijke voedingsbodem, maar voor katholieken met het gregoriaans als bron ... dat raak je nooit meer kwijt, natuurlijk.

Maurice Pirenne zei tegen me op het eind van mijn studie dat ik roomser was dan de meeste van zijn katholieke leerlingen. Het gregoriaans is ook een bron van inspiratie, niet alleen de stukken zelf, maar ook de kracht van de abstractie van het gregoriaans, de ongelijksoortigheid van het metrum, de souplesse van het melos, het is veel meer zangersmuziek dan de Geneefse psalmen. Beide bronnen zijn voor mij belangrijk en vormen nog steeds de basis van het werk wat ik maak.

Je bent gevraagd met de Cappella Breda te komen zingen op het festival, werk van Arvo Pärt. Het is een componist waar je jezelf erg mee verwant voelt, en die ook zijn inspiratie in de oude muziek zoekt maar zelden gregoriaans letterlijk citeert. Wat bind je met hem?

Nou, ik heb natuurlijk al veel werk van Pärt uitgevoerd en een overeenkomst zit hem in de manier waarin hij het gregoriaans als abstractie ziet, eigenlijk de zaken die ik daarnet beschreef, die zijn voor hem ook wezenlijk: De samenklank, de vocaliteit waarbij de ademhaling die zo wezenlijk is, de cesuren in de melodieën, dat alles heeft zo'n invloed op de ritmiek van het gregoriaans. Jaren geleden ontmoette ik hem in Bologna waar we allebei, samen met nog twee componisten, een opdracht hadden gekregen om een nieuw werk te schrijven ter gelegenheid van het 800-jarig bestaan van de San-Petroniokerk. We werkten een week lang intensief samen en onze connectie lag vooral in het gebruik van modaliteit. Op het eind van de week zei hij me: 'Sie haben Wunderschöne Kathedralmusik geschrieben'. Kathedraalmuziek, die term kende ik eigenlijk alleen vanuit de Engelse koor-muziek, maar ik realiseerde me dat die wel erg toepasselijk is op mijn werk.

Ik heb er nog even aan gedacht om dat werk nu voor het festival te programmeren met de Cappella Breda, maar het is toch zijn Missa Syllabica geworden.

Geen compositie van eigen hand op het programma?

Nee, hoor! Mijn werk is nu niet aan de orde, maar misschien heb ik nog een toegift uit de serie Franse psalmen: *Je lève mes yeux*, een oud werk, maar ook weer met de modaliteit als basis.

***Paul Horbach**, jij was de grote motor achter het festival in 2006. Hoe is dat festival tot stand gekomen?*

Nou ja, het idee van het festival kwam vanuit mijn bestuursfunctie bij de Amici Cantus Gregoriani. Als je bekendheid aan het gregoriaans wilt geven, moet je verrassende paden bewandelen, bovendien wilden we toen met een veelzijdig festival het gregoriaans in een nieuwe setting plaatsen om zo ook een hoop vooroordelen weg te halen. We wilden de cultuurhistorische context benadrukken en dwarsverbindingen vinden met andere cultuuruitingen.

Dat gebeurt deze keer ook weer, bijvoorbeeld met beeldend werk van Agnes de Kok. Het Gregoriaans Koor Utrecht en een jazzensemble zullen aan de hand daarvan gaan improviseren. Uiteraard hebben we nog geen idee wat het resultaat zal zijn! Maar ook andere muziek of instrumenten komen aan bod. Daan Manneke gebruikt ook een harmonium op zijn concert om maar een ander voorbeeld te noemen.

Maar er is ook de spirituele kant van het festival. Het is mijn overtuiging dat het gregoriaans een steunpunt kan zijn in de zoektocht naar spiritualiteit, belangrijk om te bewaren nu steeds minder mensen religie en spiritualiteit binnen de kerkelijke kaders zoeken. Met het zingen van gregoriaans voel je de eenheid van heilige tekst en muziek en je staat er mee in de stroom van mensen die dit ook zo voelen, generaties voor en hopelijk ook na ons. Het is een beweging in de tijd die als het ware de lineaire tijd doorbreekt.

Bij de vorige editie was jij de spin in het web van het festival. Wat is jouw rol nu?

De organisatie wordt nu gedragen door een grotere groep mensen, Ik heb nu twee specifieke taken. Enerzijds de PR en voorlichting en anderzijds heb ik de organisatie van het Open Podium op me genomen, een doorlopend podium in de Nederlands Hervormde Kerk waar van de 400 gregoriaanse

scholae die het land rijk is, rijp en groen zich kan presenteren in een presentatie van ca. 20 minuten. Op dit moment hebben zich al 15 koren aangemeld. Voor mij een wezenlijk onderdeel in het festival omdat die koren vaak onzichtbaar zijn en men ook nauwelijks de gelegenheid geeft om naar elkaar te gaan luisteren en zich zo te laten inspireren. Op het Open Podium kan dan communicatie ontstaan tussen die groepen, misschien motiveert het ook om extra aan de kwaliteit te werken, maar erg belangrijk is ook dat men kan zien dat je met je schola niet alleen bent. Voor het Open Podium is dus de oude NH-kerk gereserveerd, maar bij meer inschrijvingen - kan nog! - kunnen we ook gebruik maken van de Jozefkapel en de Nazarethkapel. Die zijn ook vlakbij de andere festivallocaties. In Ravenstein is alles op loopafstand. In de barokke Luciakerk zullen de grote concerten plaatsvinden, in het Raadhuis is er informatie, zijn er workshops en lezingen. Er is grote variëteit aan activiteiten, want het moet echt een feestje worden!

Je kruipt nu in de rol van PR functionaris!

Ja maar, met de editie in 2006 hebben we aangetoond dat het festival recht heeft van bestaan, we rekenen nu op nog meer dan de 500 bezoekers van toen. De mensen uit Ravenstijn zijn erg betrokken, de KRO zal concerten opnemen en de mis op zondag wordt rechtstreeks uitgezonden. Ook de RKK komt langs voor een live verslag in het programma Klooster en wil ook bekijken of men het Open Podium op kan nemen voor de koren die daar optreden, het zou mooi zijn als die met een geluidsopname van hun presentatie naar huis konden gaan. Dat is een mooi document, en leuker dan alleen een paar foto's.

Meer informatie: www.gregoriaansfestival.nl

Katrijn Kuypers is hoofdredactrice van dit tijdschrift

Hebdomada Secunda

Paschae, Anno A.

Van de lezingen is alleen het evangelie gedurende de driejaarlijkse cyclus hetzelfde: het verhaal van de ongelovige Thomas. Alle lezingen in dit A-jaar geven een beeld van het prille begin van het geloof: de eerste lezing over de bijna utopische oergemeente, de tweede over wat Paasgeloof van ons vergt en dan dus dat verhaal waarin de Verrezenen wel en niet tastbaar en zichtbaar aanwezig is en zo zijn leerlingen inwijdt in de missie van te geloven zonder te zien. Deze selectie is deel van de initiatieriten die in de jonge Kerk begonnen met de doop tijdens de Paaswake en acht dagen later werden afgesloten met het afleggen van de witte doopgewaden en, tot op de dag van vandaag, met de zending als gelovig persoon in ieders profane leven. De gebeden sluiten hierop aan.

Introitus *Quasimodo geniti infantes*: als pasgeboren kinderen. Het hart nog vol van de afgelopen (beloken) acht Paasdagen, krijgen de pas gedoopten tot slot een morele aansporing tot spiritueel leven voorgehouden: 'weest als pasgeboren kinderen begerig naar de geestelijke, onvervalste melk, die u wasdom zal schenken ter zaligheid. Gij hebt immers al geproefd van de zoetheid des Heren' (1 Petr.2-3). Even die scène terugroepen: voor het altaar de neofieten, nu niet meer in de witte doopklederen maar nog wel in het centrum van de belangstelling van de verzamelde gemeente. Zij krijgen te horen: blij jezelf, blij eenvoudig, je lavend aan het essentiële voedsel, je geloof.

De keuze van de zesde modus, een heel oude stijgende ontwikkeling uit de do-moedertoon, eenvoudig gebleven en fris, past hierbij.

Guéranger, de eerste abt van Solesmes, typeerde deze intredezing met het woord 'simplesse', eenvoud (Gajard, 1985). Het is alsof de melodie al klaar ligt: vanuit een klare bron de vliegende start op *quasimodo*, even landend op de grondtoon (*infantes*), tevens het thematische accent (pasgeboren kinderen); een wimpelend alleluia tipt heel even de dominant aan. In de hierdoor ontstane ruimte schittert *rationabile* als vanzelf boven het hele stuk uit. En dan het zachte neergaan op *sine dolo* en het zich meteen weer oprichten met *lac concupiscite* en weer terug naar de re. Het eerste van de drie alleluia's voert ons met een krachtige bivirga weer terug naar de fa, de zesde modus weer in en naar het vers toe. In de herhaling kan de beweging alleen maar nóg spontaner zijn, als het telkens terugkerende spel van kinderen, om niet genoeg van te krijgen.

Met de beide Alleluia's treden we een heel andere wereld binnen. Het is ineens feest. Stel je bij het eerste **Alleluiagezang** een ereboog voor: boven, middenin hangt heel hoog *Praecedam vos*, Ik zal u voorgaan; aan beide zijden hangen slingers, in gelijke klankkleuren, vanaf het hoge midden naar omlaag, tot op de grond (*dicit Dominus, in Galilaeam*), eerst in tekst en naar de uiteinden toe in de pure klinkers van *alleluia*. Zo wordt de boodschap gebracht aan de jonggelovigen: ga weer terug naar jullie leefomgeving, naar Galilea, de wereld van onze ontmoetingen, nu en in de toekomst, en Ik ga, zoals beloofd aan de vrouwen op Paasmorgen, stralend voorop!

Het tweede **Alleluia** gaat meteen de hoogte in. En op die hoogvlakte, hier en daar een half toontje hoger (*octo*, achtste dag en *medio*,

temidden van zijn leerlingen), wordt de scène geschilderd van een van die wonderlijke verschijningen van Jezus na zijn verrijzenis. Die halve toon hoger geeft een intens blijde glans aan tijd en plaats. En zijn vrede-wens *pax vobis* plooit zich helemaal naar de jubilus van *Alleluia*.

De **Offerandezang** is een zeer geliefde melodie, die ook voor andere feesten is gebruikt, zoals van de martelaren en Maria Tenhemelopneming. Vandaag zingen we de originele versie. Dat merk je aan de eenheid van woord en toon, die hier en daar zelfs toonschilderend is. Zo zie je de engel neerdalen: *descendit*; hoor de vertragende wiekslag en vooral de golvende landing, hoe de vleugels zich sluiten. *De caelo*, van de hemel neer: de componist laat zien hoe hoog dat was en herhaalt dezelfde schildering bij *mulieribus*, de vrouwen op Paasmorgen, zodat zij in datzelfde hemelse licht staan waarin de verrijzenis wordt verkondigd. En hoe de stemming van de boodschap zelf daarna nog geheven wordt: elk volgend werkwoord eindigt, vanaf de grond-

toon sol (*quaeritis* en *surrexit*) telkens een toon hoger, via de la (*dixit*) naar de si en vooral op de dubbele do (bij de twee deel-formules op -le van *Alleluia*)! En weer ervaren we de engel bij de laatste zeven noten: een weergaloos dalende golfslag terug naar onze aarde, de grondtoon.

Met dezelfde noten als waarmee de intredenzang is gecomponeerd, iets minder weergaloos misschien, maar met toch weer die tegelijk eenvoudige én beweeglijke zeggingskracht, spreekt in de **Communio** de Heer zelf uit het Evangelie van vandaag. Er spreekt een licht verwijt uit naar Thomas, dat echter meteen met de twee afsluitende alleluia's wordt weggewuifd.

Twee zinnen, allebei afgewimpeld met 'Alleluia'. De eerste iets statischer, elegant gebarend bij *manum tuam* (leg hier je hand). De tweede met meer reliëf: een stemverlaging van de Heer (*incredulus*, ongelovig, en vooral *fidelis*, gelovig): Hij geeft een lesje aan de ongelovige apostel. Maar direct is er de vreugde weer, de sprong omhoog *Alleluia, alleluia*.

Guido Adler, het gregoriaans congres in Arezzo, 1882

(Dit is deel 2, het eerste deel stond in het decembernummer van het tijdschrift voor Gregoriaans)

Korte toelichting bij de vertaling

Adler hanteert meerdere termen voor 'gregoriaans': 'gregorianisch', 'Choral', 'Cantus Planus' of combinaties van deze termen ('gregorianischer Choral'); ik heb deze telkens als 'gregoriaans' vertaald. Typerend voor de tijd is het gebruik van de termen 'muzikale archeologie' en 'tonaal' of 'tonaliteit', voor wat wij nu als 'musicologie' en 'modaal' of 'modaliteit' zouden benoemen; hier heb ik de oorspronkelijke termen ook in het Nederlands behouden. Verder heb ik zo weinig mogelijk in de tekst ingegrepen.

Lange zinnen die moeilijk in hun geheel te behouden waren in het Nederlands, heb ik opgesplitst waar dat de leesbaarheid ten goede kwam. Waar sommige uitdrukkingen typerend zijn voor het Duits, of moeilijk om te zetten zijn in het Nederlands zonder betekenisverlies, werden het Duitse woord tussen aanhalingstekens en haakjes vermeld ('x').

Alle noten in tekst zijn van mijn hand; mijn verduidelijkingen of correcties in de hoofdtekst heb ik steeds tussen rechte haken geplaatst. De cijfers tussen rechte haken verwijzen naar de pagina-aanduidingen in de oorspronkelijke uitgave.

[825] Het is duidelijk hoe voorzichtig men hier te werk moet gaan. Enkele hoofdprincipes worden door allen aangenomen, maar volstaan niet om de zang tegenwoordig hiernaar te schikken. De verdienste voor het herkennen en opstellen van deze belangrijke principes komt, naast andere genoemden en niet genoemden, voornamelijk aan enkele benedictijnen toe, onder wie recent pater Pothier uitmunt, door zijn kennis en waarachtig begrip van het gregoriaans.

Maar ook Pothier gaat te ver, wanneer hij beweert dat de wijzigingen in de verschillende periodes tot de zestiende eeuw volledig onbelangrijk zijn geweest, omdat zelfs in één en dezelfde periode als die van Cottonius¹ in de elfde eeuw de traditie allesbehalve één was, en precies dit feit voor de meesten de aanleiding was om het notatiesysteem te vervolmaken. En hierin ligt precies Guido's verdienste, die een voor zijn tijd (rond 1000) een uitstekende onderwijsmethode bedacht.

Afgezien van deze contemporaine verscheidenheid in de liturgische zang, mogen ook voor het gregoriaans die fasen worden aangenomen, die overeenstemmen met de andere kunsten die de kerk versieren. Het zal één van de moeilijkste opgaven voor de muzikale archeologie zijn, om deze wetenschappelijk vast te stellen.

[826] De muzikale archeologie heeft enkele basisprincipes over het gregoriaans opgesteld, die boven de varianten in de verschillende perioden uitstijgen en die niet eens invloed had op de omzetting van de oudere neumennotatie in de kwadraatnotatie. Deze principes werden als gevolg van de wetenschappelijke vergelijking van de zogenaamde neumennotatie *à points superposés*² met de Guidonische notatie vastgesteld.

Vooreerst het principe dat het ritme van het gregoriaans analoog is aan het ritme van het spreken. Met dit inzicht is veel licht gebracht in de aard van de oudste kerkzang. Het tweede principe is van negatieve aard: de vorm van de neumen duidt noch de proportionele lengte, nog de toonsterkte aan. Wel is het door andere hulpmiddelen, zoals de tonaria en de latere sleutelaanduidingen, mogelijk om de tonaliteit van de afzonderlijke gezangen vast te stellen. De overige principes betreffen de precieze hoedanigheid van de neumen, hun indeling in groepen en hun scheiding. Het zal vervolgens de opgave zijn, om met deze hulpmiddelen een werk uit te geven, waarin de afzonderlijke notaties van de verschillende eeuwen onder elkaar geplaatst worden en hun verschillen en gelijkenissen worden aangetoond. Misschien komt men op deze manier tot een Vulgata, een handschrift dat zo dicht mogelijk de oudste en echtste traditie benadert.

Men moet zich echter steeds voor ogen houden, dat de mondelinge traditie doorbroken werd. Zelfs benedictijnen en cisterciënzers kunnen niet eens aanspraak maken op een authentieke mondelinge traditie.

Het vaststellen van deze laatste is dan een zaak van de practici, die op basis van de wetenschappelijke resultaten de fragmentarische mondelinge overlevering zou kunnen corrigeren en tot een eenheid smeden. Toch zullen de eisen van de moderne praxis waarschijnlijk afwijken van de resultaten van de gevonden tradities. Meer bepaald zullen de verschillende landen, in overeenstemming met hun eigen fysiologische en etnografische eigenheid, wijzigingen aanbrengen, zoals die zich tijdens het congres reeds bij de uitvoering van het gregoriaans hebben getoond. De Duitsers zongen eenvoudige melodieën ('Tongängen'), zonder die rijke ornamentatie die de heerlijke gezangen van de Franse benedictijnen vertoonden. Desalniettemin was het gezang van de Duitsers (bij wie overigens één Nederlander, één Ier, één Slaaf en twee Duitsers zongen) verheffend, eenvoudig, waardig. Het moet gezegd: als het gregoriaans in Duitsland en Oostenrijk [steeds] zo zou worden uitgevoerd, dan zou het niet zoveel tegenstanders kennen als nu het geval is. In Duitstalige landen heb ik het gregoriaans nog nooit zo mooi horen zingen. De Fransen daarentegen declameerden beter, zongen fijner ('florirten feiner'); maar was het toeval of regel, hun stemmen bereikten bij lange niet hetzelfde klankvolume als de Duitsers; ze zongen, om het met een dirigentenuitdrukking te zeggen, 'zonder toon'. Mét toon, maar met schrille, knarsende tonen zongen de Italianen, eerder: ratelden ('hämmerten') de Italianen het gregoriaans. Wie de Italiaanse clerici hoorde zingen, zou nooit geloofd hebben dat hij in het land van het 'bel canto' was; het enige wat aan de 'cantus fioratus' herinnerde, waren de smakeloze orgelstukken met hun hinderlijke passagewerk en fiorituren. In één muzikaal opzicht vielen de Italianen op: ze zongen vaak naar eigen goeddunken melodische wendingen, die echter allerminst overeenstemden met het karakter van het gregoriaans.

Meestal waren het loopjes op tonica en dominant.

De afzonderlijke landen zullen wel altijd hun eigenheden in de zang behouden; het streven naar volledige eenheid van het gregoriaans in alle landen gaat voortijdig ten onder aan deze eigen(aardig)heden, die zelfs een energieke keizer als Karel de Grote tevergeefs bestreed. Men accepteerde toen de 'Romeinse' zang, maar paste deze aan de natuurlijke behoeften van keel en smaak aan. Een andere kwestie, die van de hoogste betekenis is, is of het mogelijk zal zijn om het stadium van het vrij te reciteren gregoriaans in overeenstemming te brengen met de gemensureerde, in maten gevatte, meerstemmige muziek. Het congres hield zich niet met deze vraag bezig; het had zich de opgave gesteld om te debatteren over 'het ware karakter van het gregoriaans' en het bekommerde zich verder niet om andere types liturgische muziek. Enkelen gingen zelfs zo ver te verklaren dat er geen andere liturgische muziek was, of mocht zijn, dan het eenstemmige gregoriaans. Dit hoorde [volgens hen] de muzikale bijbel van alle kerkmusici te zijn, en wat niet in het gregoriaans vervat zit, moest vogelvrij worden verklaard. Betekent dit niet een slag in het gezicht van de muziekgeschiedenis en van de mensheid? Betekent dit dan 'Revertimini ad fontem St. Gregorii'? Onze achting voor het onsterfelijke kunstwerk van het gregoriaans is wel groot, maar men moet toch toegeven dat de huidige tijd te nauw vergroeid is geraakt met de polyfonie en dat men dit verheven product van de natuur en de geest [827] van de Europese volkeren toch niet zomaar uit de kerk kan gooien. Toegegeven, de kerk moet vooral de tekst van de gezangen ten gehore brengen, wat bij een meerstemmige uitvoering niet mogelijk is. Toch moet men de vraag stellen: wie van de toehoorders begrijpt die Latijnse tekst? De Romaanse volkeren misschien nog een beetje, de Duitse echter

helemaal niet. De vraag is dan ook of het mogelijk is in de seminaries en kerkmuziekscholen het gregoriaans van de traditie getrouw aan te leren. Tot dusver bestaan geen toereikende voorbeelden voor de vereniging van beide zangwijzen [gregoriaans en polyfonie] in één school. In de seminaries zou de zaak relatief gemakkelijk op te lossen zijn, waar eventueel enkel gregoriaans kan worden aangeleerd; dit zou voor de liturgie al een aanzienlijk voordeel betekenen. Want wie onze huidige toestand kent, zal instemmen met de noodkreet van de congresgangers over het volledige verval van het gregoriaans. Maar hoe de vereniging [van gregoriaans en polyfonie] in de eigenlijke kerkmuziekscholen zal verlopen, waar de uitvoering van de gemensureerde muziek toch de hoofdzaak is, zal enkel duidelijk worden door de praktijk. De reële moeilijkheden van de studie van het gregoriaans voor een modern geschoolde zanger mogen allerminst worden onderschat. Waarschijnlijk zal het nodig zijn om de kleine zangertjes reeds van in hun eerste jaren gregoriaans aan te leren, zodat hun klankbegrip van het begin af went aan de vrije ritmiek en de vreemde tonaliteit [i.e. de modi]. Zelfs dan zullen de moeilijkheden nog groot genoeg zijn, maar toch gemakkelijker te overwinnen. Zoals een kind, wiens ouders verschillende moedertalen spreken, zich de beide talen gemakkelijker en met de juiste klemtonen eigen zal maken, veel meer dan een kind dat later een tweede taal moet leren. Dit tweede kind zal als een 'buitenlander', als een 'vreemdeling' in de nieuwe taal worden herkend. Alle koren, die vandaag op relatief volmaakte wijze het gregoriaans naar de oudere tradities zingen, zoals de benedictijnen in Solesmes en in Emaus, beoefenen geen andere muziek dan het gregoriaans; de novicen moeten eerst geleidelijk de hun aangeboren en aangeleerde ritmiek en tonaliteit ontwennen. Als ze deze inspanningen niet zonder omwegen

en exclusief leveren, dan zullen hun monniksgebruiken nooit conform zijn met het karakter van het gregoriaans, en zullen ze nooit het gregoriaans op die wijze kunnen zingen. Maar dit kan men niet van moderne kerkzangers verwachten, die zelfs niet gedeeltelijk door de kerk hun dagelijks brood kunnen verdienen, maar in theaters en 'ontspanningsoorden' hun inkomen moeten verwerven. Deels zijn het ook dilettanten, waarvan men toch allerm minst kan vergen dat ze hun aangeboren en aangekweekte muzikale vaardigheden door een uiterst zware studie zullen veranderen; vaak dragen deze zangers enkel bij tot de liturgie uit zelfverheerlijking, en in de hoop op een solopartij. Zoals men ziet, zitten de oorzaken zeer diep. Wil de kerk een gezang hebben dat overeenstemt [met haar waardigheid] dan moet ze ook alle instellingen uitvoerig ondersteunen, die zich de ondankbare taak opleggen om kerkmuziek te verzorgen en door te geven. De oude *scholae cantorum* moeten in moderne zin heropgericht en voldoende ondersteund worden. Anders blijven alle wensen en geloften van het congres dode letter, en staat de blinde ijver van de heethoofden die in de kerk enkel gregoriaans willen horen in schrill contrast met de 'moderne' kerkmuziek die in realiteit wordt uitgevoerd. Het gregoriaans naar de Regensburger uitgave zó kunnen uitvoeren als de Duitse en andere zangers dit in Arezzo deden, vergt reeds veel voorbereidend werk, een sterke wil en een grote toewijding. Alleen al om dit te bereiken zijn in Oostenrijk en Duitsland de hoger beschreven middelen volledig noodzakelijk.

Ook de vraag naar de orgelbegeleiding van het gregoriaans heeft het congres beziggehouden, maar zonder tot een duidelijk antwoord te komen, omdat de voorstudies hierover nog niet ver genoeg gevorderd zijn. De enen beweren dat orgelbegeleiding volledig uit den boze is, en hoogstens als voor-, tussen- en naspel [kan dienen]; de anderen

vinden haar noodzakelijk en in overeenstemming met het karakter van het gregoriaans.

Diegenen, die vóór orgelbegeleiding zijn, verschillen van mening over de wijze van uitvoering. Moeten alle noten door het orgel worden meegespeeld of enkel de belangrijke noten? Anderen vragen zich dan weer af welke noten dan de belangrijke zijn. Moeten dissonanten in de harmonie enkel als voorhouding, bij het begin en einde of enkel in het midden toegelaten worden? De vragen over de cadensen in de verscheidene modi en het gebruik van leidtonen leveren echter de grootste moeilijkheden op. Een lange reeks onopgeloste problemen hangt hiermee samen.

Inderdaad hebben diegenen, die het gregoriaans zonder orgelbegeleiding willen uitvoeren, vanuit historisch [828] standpunt volledig gelijk. De orgelbegeleiding stemt niet overeen met de oorspronkelijke, traditionele uitvoeringswijze van het gregoriaans, dat eenstemmig en in een vrij ritme werd gezongen, en waarvan de *finales* zich tegen een polyfone behandeling verzetten. Precies de meerstemmige bewerking van het gregoriaans heeft het ten val gebracht; het staat historisch vast dat de zestiende eeuw de periode van het verval van het gregoriaans inzet. Van toen af werd het gregoriaans zowel tonaal [modaal] als ritmisch doorbroken.

Wanneer de beroemde organist en begeleider van het gregoriaans, de heer Couturier uit Langres, beweert dat de begeleiding zich aan de stijl van de polyfonie van Palestrina dient te houden, begeeft hij zich met deze stelling in een wespennest - nog afgezien van het feit dat de regels uit Palestrina's tijd aan alle toenmalige componisten toekomen en het een onrecht is voor diens voorgangers en tijdgenoten om enkel van de polyfonie van Palestrina te spreken. Palestrina is immers zo populair, omdat hij af en toe méér toegaf aan de kenmerken van

zijn tijd dan vele van zijn tijdgenoten, om nog maar van zijn voorgangers te zwijgen. Maar desalniettemin is vandaag de orgelbegeleiding noodzakelijk, ook wanneer ze niet met het historische karakter van het gregoriaans overeenstemt, omdat de smaak van de moderne luisteraar dit zout verlangt, en anders het geserveerde gerecht niet lust en het misschien zelfs niet verteert. Het kan nodig zijn dat de organist voorlopig nog rekening houdt met de moderne smaak, wanneer hij de oren van de luisteraars niet wil verontrusten door ongewone harmonieën en een begeleiding in oude diatonie ('im altdiatonischen Sinne'). Dit wordt inderdaad reeds bij de begeleiding van het gregoriaans toegepast door de benedictijnen in Emaus. Maar wanneer het gregoriaans maar af en toe, of slechts voor een deel van de liturgische muziek, gezongen wordt, dan zou het zonder begeleiding gezongen kunnen worden. Als rechtvaardiging hiervoor kan de esthetische wet van de tegenstelling of die van de afwisseling ingeroepen worden. Deze en gelijkaardige kwesties zijn slechts secundair ten opzichte van de hoger besproken basisprincipes. Van niet te onderschatten betekenis zijn ook de didactisch-pedagogische vragen over onderwijsmethode, stembehandeling, organisatie van het hele gregoriaanse onderwijs wat betreft tijd, plaats en aspecten.

Al deze vitale punten werden door het congres slechts met enkele woorden of helemaal niet aangeraakt.

Dit mocht terecht ook niet van het congres verwacht worden. Nochtans had het, in plaats van vele nutteloze debatten te voeren, méér resultaat kunnen opleveren dan nu het geval was, in weerwil van de volle vijf dagen en vijftien lange zittingen, die de krachten van de congresgangers volledig uitputten. De ongeschikte organisatie van het congres en de wijze van bespreking waren hier grotendeels debet aan; de voorzitter was van goede wil, maar onwetend over de goede vormen van een congres, en liet de besprekingen onnodig lang uitlopen. Zo toonde het Europese congres voor het gregoriaans een dubbel gezicht: het ene helder en licht, het andere duister. Hopelijk slaagt de toekomst er in, de lelijke trekken van het tweede gelaat uit te wissen en ze om te zetten in het eerste. Als het niet zou lukken om de schaduwen op te helderen, dan dreigt de spijt, het congres te hebben bijgewoond, te blijven hangen.

'Non lasciate ogni speranza, voi ch'entrate!' ['Laat niet alle hoop varen, jullie die binnenkomen!'³], heette het bij onze aankomst op het congres; we willen nu echter uitroepen: 'Non lasciamo ogni speranza, noi che usciamo' ('Laten wij, die vertrekken, niet alle hoop varen!').

NOTEN

¹ Johannes Cotto, een Zuid-Duits of Zwitsers muziektheoreticus, ca. 1100.

Vroeger werd gedacht dat Johannes banden had met Affligem, vandaar dat hij werd aangeduid met de naam 'Johannes Affligemensis'.

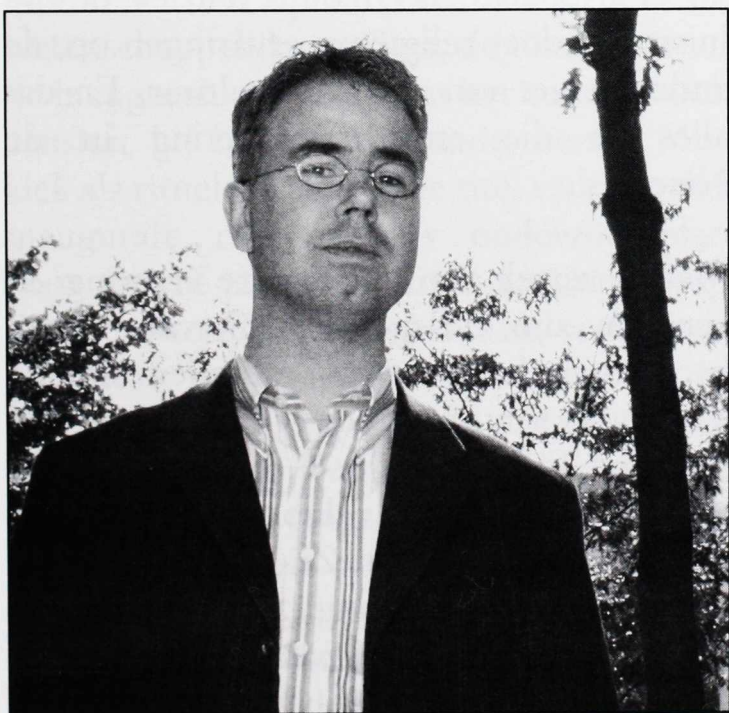
² Hiermee wordt de Aquitaanse notatie bedoeld.

³ Een parafrase op het beroemde opschrift boven de hellepoort uit Dante's *Divina commedia*, Canto III: 'Lasciate ogni speranza, voi ch'entrate'.

Pieter Mannaerts is Aspirant van het FWO-Vlaanderen, en in die hoedanigheid verbonden aan de Alamire Foundation (afdeling musicologie, K.U.Leuven). Hij is verder ook docent aan het Centrum Gregoriaans in Drongen (zie www.arts.kuleuven.be/alamire, en www.centrumgregoriaans.be). Een uitgebreide versie van deze tekst is op eenvoudige vraag verkrijgbaar bij de auteur: pieter.mannaerts@arts.kuleuven.be.

'Waarom blijft dat oude repertoire zo geliefd, bij zangers en luisteraars, bij kerkgangers en concertbezoekers?'

Met het boemeltje naar Tilburg-West, een ontspannen wandelingetje naar het universiteitsterrein, in gebouw Dante, inderdaad tussen hemel en aarde, een gesprek met Martin Hoondert, de nieuwe hoogleraar 'Muziek en Christendom' en dan opgeladen langs dezelfde weg weer terug. Het is niet voor het eerst dat dit terrein mij oplaadt. Vooral in de context van vandaag is het heel bijzonder dat ik er in oktober 1999 op het symposium 'Het Eucharistisch Gebed' Joseph Gelineau, samen met Oosterhuis en Huijbers, aantrof. In maart 2006 promoveerde Martin Hoondert hier op zijn proefschrift 'Om de parochie. Ritueel-muzikale bewegingen in de marge van de parochie: Gregoriaans, Taizé, Jongerenkoren' (Heeswijk, 2006; zie recensie ervan, uit Gregoriusblad ingekort overgenomen, in ons blad, 2007, 1, p. 34); op 7 december 2007 hield dezelfde Martin zijn inaugurale rede 'Muziek als rituele praktijk. Gelineau herlezen' (Heeswijk, 2007). Een happening staat op stapel!

Zó gladjes zal de planning echter niet verlopen: 'door een aanrijding rijden er vandaag geen treinen tussen Den Bosch en Tilburg, vertraging meer dan een uur'. Dus per auto naar de prachtige Warandelaan en vandaar wandelend naar 'Geesteswetenschappen', ondergebracht in 'Dante'. De bezoeker wordt begroet met een citaat: '...en van verre zag ik de aarde, zo klein dat ik een lach niet kon onderdrukken'.

Nou, hetzelfde overkomt mij als voor mij Martins kamer wordt opengedaan: een pijpenla, waarin naast de overal en nergens hangende Afrikaanse kunst van de hooggeleerde medegebruiker de twee bureaustoelelen de geringe speelruimte bijna helemaal bepalen. De tweede stoel is voor mij, het tweede bureaublad is (voor de gelegenheid?) opgeruimd en de twee stoelen zijn duidelijk niet gewend om naar elkaar toegewend te staan. Ik zie achter Martins rug dat zijn bureau afgeladen is met stapels boeken. Het interview kan beginnen, daarna wacht weer het werk.

Hoe speelde gregoriaans in jouw leven?

Gevraagd om zijn levensloop te plaatsen in het licht van wat het gregoriaans met hem deed, begint Martin met twee herinneringen: in zijn Bredase jeugd maakte hij zijn vader alleen zingende mee tijdens het Credo in de Hoogmis, anders nooit. En jaren later, als hij muziekwetenschappen studeert in Utrecht en in dat verband in het USGK (Utrechts Studenten Gregoriaans Koor) zong o.l.v. Jan Boogaarts, krijgt hij van zijn vader, die ooit enige jaren seminarist was, diens Liber Usualis. Van huis uit dus niet zó veel meegekregen, denk je dan.

Maar hij vertelt verder: '...wonderlijk zoals het gregoriaans mij telkens op koers gezet heeft in mijn wetenschappelijke loopbaan. Eigenlijk hoorde het gregoriaans met Jan Boogaarts niet echt bij mijn studieprogramma, ik deed het erbij en ik vond het interessant. Pas toen ik een parochiekoor dirigeerde dat ook wel eens gregoriaans zong, ontstond de behoefte aan gerichte bijscholing: een dirigentencursus gregoriaans. Zo stapte een tweede grote gregoriaansdeskundige mijn leven binnen: Marie-Louise Egbers. Dat mijn *musicologische* scriptie over het gregoriaans van de Norbertijnen ging, is zeker geen toeval. Maar wat belangrijker is: mede door mijn fascinatie voor het gregoriaans besloot ik na Utrecht in Tilburg verder te studeren, in de theologie, en dan toegespitst op liturgiewetenschappen'.

En ook hier staat in zijn eindschrijft het gregoriaans centraal, maar nu meer vanuit geschiedkundig kader: hoe ging dat rond 1900 tot 1920, toen er die verering ontstond van het authentieke gregoriaans, van bijna goddelijke oorsprong (mythevorming rond paus Gregorius de Grote), met die verbazende eenheid van uitvoeringspraktijk? Hoe vond toen de toe-eigening plaats in katholieke kring, leidend tot 'het rijke roomse leven'? Daaruit kwam de publicatie voort 'Gregoriaans in de Steigers' (Kampen, 2003), waarin hij beide scripties, uit Utrecht en Tilburg, integreerde en tot de conclusie kon komen dat het gregoriaans binnen het kader van de katholieke emancipatie ging functioneren als een eigen, katholieke 'sound': zo werd een oud cultuurgoed ingezet om iets nieuws in het heden te bewerkstelligen.

Wat doet het gregoriaans nu met je?

'Nou, om te beginnen: het gaf me het *onderzoeksterrein*'. Nu dan dus vanaf de leerstoel, uit *ritueel* perspectief. En dan niet alleen gregoriaans maar alle zang die toegang

biedt tot het transcendente, binnen én buiten de kerk. Martin: 'Binnen dat bredere geheel frappeert het gregoriaans telkens weer. Het is toch merkwaardig dat het publiek niet durft te klappen na een gregoriaans concert? Het is dan wel cultuurgoed geworden, het blijft óók ritueel! Ik houd me niet zo zeer vanuit musicologisch perspectief met het gregoriaans bezig, daar zijn mensen als Fons Kurris en Kees Pouderoyen veel beter in. Ik richt mijn aandacht vooral op de spiritualiteitgeschiedenis van het gregoriaans door de eeuwen heen, en met het gregoriaans in onze tijd, zowel in de hoedanigheid van christelijke rituele muziek alsook in die van cultuurgoed.

Doordat het gregoriaans zowel ritueel als cultureel repertoire is, biedt het een goede toegang tot onze cultuur. Neem die vespers in de Nicolaaskerk te Amsterdam: ritueel en cultureel erfgoed lopen hier door elkaar, zowel voor de zangers als voor de luisteraars, men is zowel kerkganger als concertbezoeker. En dit is breed in onze maatschappij aan te wijzen. Hier stuit je - straks meer daarover - op de 'transformatie van de religiositeit': de ervaring is individueel bepaald, de ene zanger zingt het gregoriaans als onderdeel van een christelijk ritueel, de ander als specimen van oude muziek; de ene luisteraar doet religieuze ervaringen op, de ander geniet van een stuk cultuur. En dat alles in die ene vesperviering in de Nicolaas'.

Martin vertelt van een andere ervaring: in een van zijn colleges liet hij voor jonge bachelorstudenten drie gezangen uit de Vigiliemis van St.-Jan de Doper (zie cd-bespreking TvGreg 2006, 4, pag.167) horen. Zij vonden het, in volgorde, nieuw, erg mooi en heel religieus. Zij hoorden de drie gezangen als één gezang: zo structuurloos, dat gaat maar door, of zoals Martin in zijn woorden zegt: je gaat erin wonen.

*Niet enkel onderzoeksterrein dus,
wat dan nog meer?*

Naast onderzoeker van gregoriaans wil hij ook beoefenaar zijn: 'Gregoriaans moet je doen; het pakt me niet als ik er alleen maar naar mag luisteren'. Hij heeft in het kader van zijn promotieonderzoek de nodige ervaring opgedaan: in de schola van Ulvenhout maakte hij enkel de repetities mee, was de zondag erna toehoorder. In Amsterdam participeerde hij ook uitvoerend, zowel vierend als concerterend. Gevraagd hoe hij dat hybridische samenstel van cultuur en ritueel ervoer: 'Er klopte iets niet in de concertzaal, het gregoriaans is gemaakt om langer te klinken dan telkens één antifoon-met-vers, het dient per antifoon een hele psalm lang te duren, en er moet een volgorde in zitten, er horen handelingen bij... Op dit moment voel ik behoefte om, naast het onderzoekwerk, in een koor te zingen dat naast gregoriaans het Abdijboek (van IWVL: intermonasteriële werkgroep voor liturgie) en vroege polyfonie op het repertoire heeft staan'.

'Transformatie van religie' en

'Ritual music criticism':

kernbegrippen uit de inaugurale rede.

Na deze standaardvragen concentreert het interview zich op de twee meest recente wetenschappelijke werken, de dissertatie en de inaugurale rede. Omdat het zo mooi ook aansluit bij het voorafgaande, eerst: 'Muziek als rituele praktijk', de titel van Martins inaugurale rede, tevens onderzoeksplan voor de vijf jaren dat hij is aangesteld op deze leerstoel. De rede heeft als ondertitel: 'Gelineau herlezen'. Herlezen voor en in deze tijd, vanuit een nieuw en breder kader dan van waaruit Gelineau de kerkmuziek bezag ('dans le culte Chrétien'), namelijk met inbegrip van wat het WRR-rapport (W.v.d. Donk e.a. (red.): Geloven in publiek domein. Amsterdam, 2006), weergeeft in dat ene woord *'transformatie van religie'*.

Wat men meestal aanduidt met secularisering is in feite niet een teloorgaan maar een gedaantewijziging van religiositeit: in plaats van collectieve kerkpraktijken aan te hangen, geloven in het expressieve en reflexieve zelf: 'believing without belonging'. De kerk, als dienstbaar aan de mens, zal zich moeten verbinden met deze nieuwe vormen van rituele expressie. Daarom kiest Martin zijn onderzoeksveld van muziek en ritualiteit zo breed mogelijk, zonder ook maar iets a-priori uit te sluiten. Alle muziek die voor de huidige mens voertuig kan zijn tot christelijk-transcendente ervaring, wordt meegenomen. Ja, dat haalde de krant: pop in de kerk moet kunnen. Dat is dus nog maar de vraag! Het gaat hier om een plan van onderzoek, en elke uitvoering ('performance') van rituele muziek gaat onder het kritische oordeel door van *'ritual music criticism'*.

Martin legt deze van R. Grimes (1990) overgenomen en op muziek toegepaste term uit: 'We stellen ons de vraag: lukken die rituelen wel en wat doet de muziek daarin? Die vraag stelden Gelineau en Huijbers zich 40 jaar geleden ook: wat willen we eigenlijk met onze liturgie? En dan merk ik, 40 jaar later, bijvoorbeeld vaak dat de verzamelde gemeente overvraagd wordt, dat men liever gewoon even samen verblijft, zonder mee te moeten zingen; ook dat engagement is belangrijk, al uit het zich minder gemakkelijk: ook luisteren is participatie'.

De performance testen dus, van onbeperkt verschillende hedendaagse rituele uitingen, bij uitvoerenden en kerkbezoekers, in het Tilburgse onderzoek toegespitst op het uitvaartritueel. Twee vragen worden daarbij gesteld: hoe is de manier van deelnemen en wat draagt het bij aan Godsontmoeting. Martin ontdekte dat er de laatste tijd een enorme uitbreiding van repertoire plaatsvindt rond de uitvaart. Vandaar dus die stapels boeken achter hem.

In je dissertatie 'Om de parochie' benoem je datgene wat de beoefenaars van gregoriaans er ten diepste in vinden als traditie; ik denk dan aan het cyclische van dat repertoire, die kalender van seizoenen, heilsfeiten, heiligen, die tijdsindeling van dagen, weken, jaarkringen, met elk hun eigen geur en kleur. Bedoel je dat?
Martin: 'Dat cyclische is voor mensen anno 2008 moeilijk te ervaren. We leven zo snel dat we de tijd anders beleven. Neem alleen de communicatie: binnen een dag meerdere e-mails over en weer, waar een briefwisseling er vroeger dagen en zelfs weken over deed. Juist dat maakt dat het gregoriaans wordt gekoesterd: het onttrekt mij aan de tijd, het is één stroom van klank, geen metrum, geen puls: even uitblazen, dát hebben we nodig als contrapunt voor al die haast'. En hij vervolgt, mét puls, mét tempo: 'Dat cyclische is nou juist het moeilijke. Die regelmaat, dag na dag of toch minstens week na week, dat lukt de huidige mens niet. Alleen af en toe, als hij er zin in heeft. Dat cyclische tijdsgevoel ben je dan kwijt!'

En hij wijst mij op een boek dat hij zojuist binnenkreeg: 'In Hymnis et Canticis', een uitgave van Stefan Klöckner bij Carus-Verlag (Stuttgart 2007). De ordening is niet meer 'volgens de tijden' maar alfabetisch! Hij komt nog een keer terug op zijn prikkelende stelling uit de inaugurale rede: 'Er is geen specifieke liturgische muziek. Er is muziek die in een bepaalde context religieuze betekenis kan krijgen'. En ik moet zeggen iets van wat me hierbij plezierig prikkelt, is wat ik ook ervaar als ik in een Bosch Leerhuis over Efrem de Syriër hoor, hoe hij in de vierde eeuw melodieën moet hebben geplukt voor zijn teksten; en hoe lang duurde het voor ze als kerkelijke hymnen werden aanvaard? Martin: 'Gregoriaans de enige liturgische muziek? Waarom in onze tijd niet onze muziek? Maar dan wel op voorwaarde dat de beide doelen, participatie en Godsontmoeting, gehaald worden. En gregoriaans? Dat zal een belangrijke rol blijven vervullen, als toegang tot transcendentie, als rustpunt in een hectische tijd'.

LITERATUURVERWIJZINGEN

- Donk, W. v.d., e.a. (red.): *Geloven in het Publieke Domein*. Amsterdam, 2006.
- Grimes, R.: *Ritual Criticism. Case Studies in its Practice, Essays on its Theory*. Columbia, 1998.
- Hoondert, M.: *Gregoriaans in de Steigers. Restauratie en verspreiding aan het begin van de twintigste eeuw*. Kampen, 2003.
- Hoondert, M.: *Om de Parochie. Ritueel-muzikale bewegingen in de marge van de parochie: Gregoriaans, Taizé, Jongerenkoren*. Heeswijk, 2006.
- Hoondert, M.: *Muziek als Rituele Praktijk. Gelineau herlezen*. Heeswijk, 2007.
- Klöckner, S. (ed.): *In Hymnis et Canticis. Chorbuch gregorianischer Choral*. Stuttgart, 2007.

Gerrit van Osch is redacteur van dit tijdschrift

Zingen uit het Liber Antiphonarius

Op de halfjaarlijkse studiedag van Musica Gregoriana, de gregoriaans-afdeling van de NSGV afdeling Roermond, stond 'De relatie tussen evangelie en communio' centraal. Cyriel Tonnaer behandelde de 3 communio's voor de 24e zondag door het jaar, Franco Ackermans belichtte enkele gezangen uit het Liber Antiphonarius (LA), een uitgave van de monniken van Solesmes uit 2005. Een tweetal van de behandelde gezangen wordt hieronder beschreven.

Op de 20e zondag in het A-jaar lezen we het evangelie van de Kanaänitische vrouw. Matheus 15, vers 21-28. Haar dochter wordt door een demon gekweld en zij vraagt Jezus haar te helpen. In het Liber Antiphonarius (pag. 331-332) worden bij het Benedictus in de lauden en bij het Magnificat in de vesper twee antifonen gegeven, die deze vertelling bijna integraal weergeven.

De eerste antifoon Egressus vonden we ook reeds in het Antiphonale Monasticum van 1934 (349). De tweede antifoon *Dixit Dominus mulieri Chananaeae* was m.i. niet eerder uitgegeven.

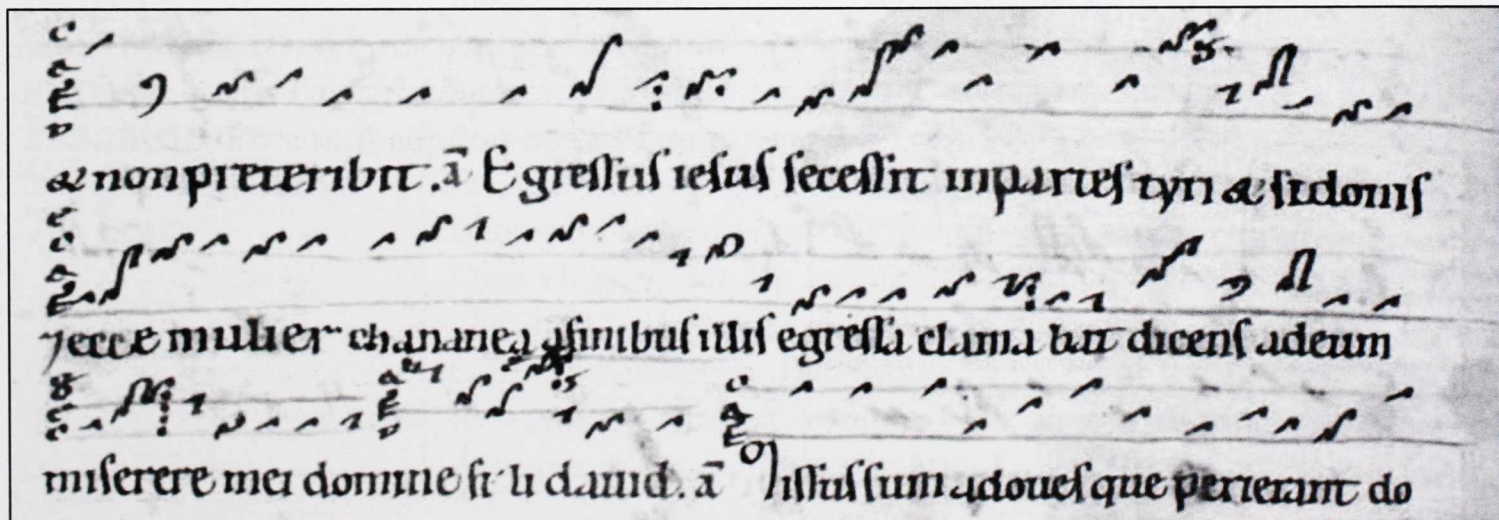
Tijdens deze studiedag koos ik voor de eerste antifoon niet de versie van het LA, maar voor een versie uit het handschrift Klosterneuburg 1010. (pag. 97, verso).

Dit handschrift is via de bibliotheek van Graz in het internet te raadplegen.

http://www.ksbm.oeaw.ac.at/_scripts/php/digi.php?msCode=AT5000-1010

Deze versie kent een heel expressieve uitwerking van de woorden van de vertwijfelde vrouw: Heb medelijden met mij Heer, Zoon van David. In de handschriften van Graz treffen we vaker dit soort toonguirlandes aan. Hier vond ik ze heel goed passen.

De transcriptie bood naar het einde toe enige problemen. In Kn 1010 lijkt de melodie te eindigen met remi mi. In het handschrift 1013 van dezelfde bibliotheek eindigt de antifoon met fasol sol. Omdat het hier geen wetenschappelijke verhandeling betrof, heb ik gekozen voor die laatste optie en geen verder onderzoek gedaan.

VIII

E

- gréssus Ie- sus se-cés- sit in par-tes Ty- ri et

Sydó- nis et ec- ce mú- li- er Chana-næ - a a fi-ni-bus

il- lis egrés-sa clamá- bat di- cens ad e- um :

mi- se- ré- re me- i Dó- mi- ne fi- li Da- vid

Matteüs 15, 21-22. En Jezus vertrok, bij week uit naar het gebied van Tyrus en Sidon.

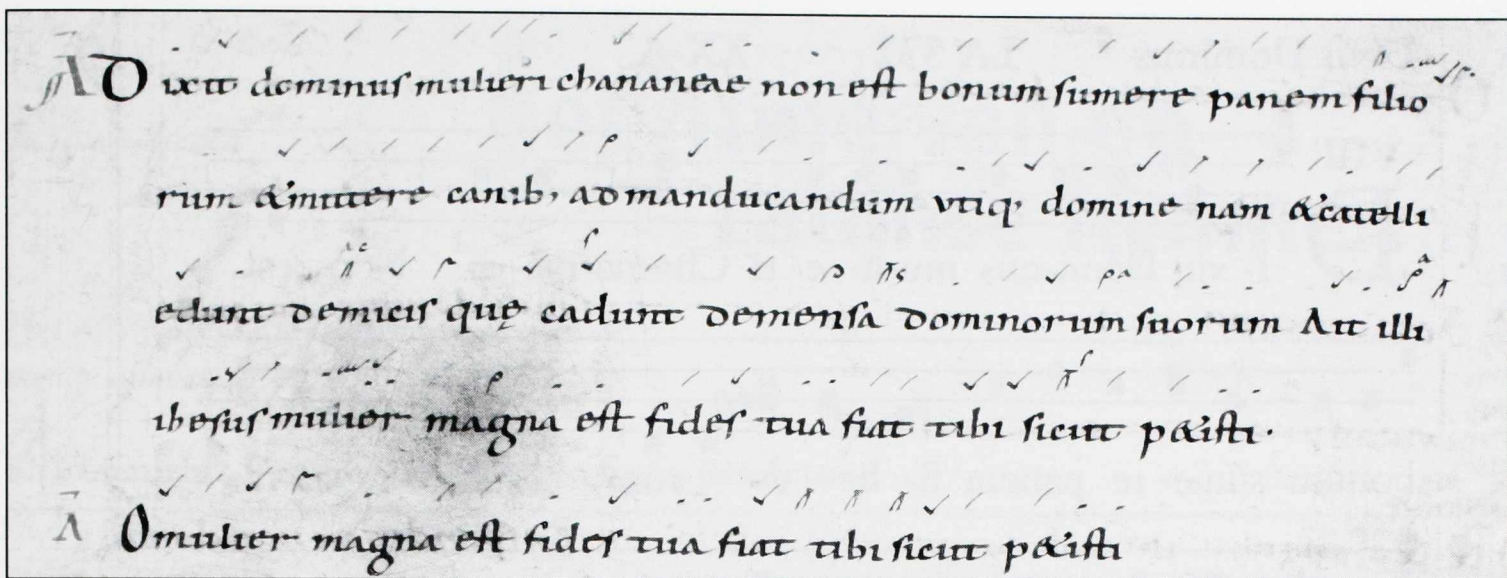
Plotseling klonk de roep van een Kanaänitische vrouw, die uit de streek afkomstig was. Zij zei: 'Heb medelijden met mij Heer, Zoon van David. (Mijn dochter wordt vreselijk gekweld door een demon).'

De versie van de tweede antifoon *Dixit Dominus* komt uit het LA. Toegevoegd in de transcriptie zijn enkele ritmische tekens. (waaronder het horizontale episema) De uitgevers van het LA hebben ervoor gekozen om deze niet meer te gebruiken. Een verantwoording daarvoor geven ze in de informatie bij de uitgave. (zie <http://palmus.free.fr>)

Een Duitse vertaling van de hand van Eugene Liven d'Abelardo en Franz Karl Prassl daarvan staat in de Beiträge zur Gregorianik 40.

En op het eerste gezicht/gehoor lijken ze met deze keuze de juiste weg te bewandelen. Kijkt u maar eens in de zin *Utique... dominorum suorum*. Iedere pes is voorzien van een episema.

In het handschrift van Hartker 390, 152 (zie <http://www.cesg.unifr.ch/>) zijn al deze neumen van een pes quadratus voorzien.

Waarom deze overdaad aan niet-kurrente grafieën? In de gedeelten waar de andere personen (de verteller en Jezus) spreken is dat gebruik veel minder exorbitant. Discussiërend over deze problematiek kwamen we tot de volgende slotsom.

De apostelen hadden Jezus reeds geraden niet naar de vrouw te luisteren. 'Stuur haar toch weg, anders blijf ze maar achter ons aanschreeuwen' lezen we in de Nieuwe Bijbelvertaling. De hardnekkigheid waarmee deze vrouw Jezus benadert moet wel indruk gemaakt hebben. En dat lezen we dus in de neumen terug! En wat vindt U van de individuele manier waarop de verschillende personen spreken? De verteller reciteert op sol. Waar Jezus spreekt *Non est bonum* reciteert hij een toon lager.

De woorden van de vrouw voeren ons naar een melodisch hoogtepunt in de antifoön. Hebben we hier te maken met woord-toonschildering? Dan is het wel op een heel aparte manier. De kruimels lijken wel omhoog te vallen! Of is dat, net als de zeer uitgesproken accentuering, een uiting van de vastbeslotenheid van de vertwijfelde moeder?

De verteller leidt dan de woorden van Jezus in: 'Vrouw, groot is uw geloof.'

Hier gebruikt de componist dezelfde melodie voor de Christuswoorden als in de antifoön *Nonne decem* (LA 388), die wij eerder op die dag zongen bij het verhaal van de tien melaatsen. Maar daarover misschien een andere keer.

Schola Cantorum van de Haarlemse St.-Josephkerk 75 jaar!

Info:

drs. G.M. van Beekhoven
06-53970751.

Dit jaar is het precies 75 jaar geleden dat deze schola werd opgericht. Grondlegger was de legendarische pastoor Van Beukering die in zijn tijd een vurig pleitbezorger was van de heropleving van het gregoriaans begin vorige eeuw. De schola, een van de oudste van het land, zingt elke zondag tijdens de hoogmis van 10 uur en staat onder leiding van Dick Hogenhout, op het prachtige Adema-orgel (ja, van Hendrik Andriessen en Albert de Klerk) begeleid door Gemma Coebergh. Het jubileum wordt gevierd met een feestelijke viering op zondag 30 maart om 10 uur, gevolgd door een receptie in de pastorie, Jansstraat 41.

VIII

D I-xit Dómi-nus mu-lí- e- ri Cha-na-næ- æ : Non est
 bonum súde-re panem fi- li- ó- rum et mít-te-re cá-ni-
 bus ad mandu-cándum - U-tíque, Do-mi-ne, nam et ca-tel-
 li edunt de mi- cis quæ ca-dunt de mensa do-mi-nó-
 rum su- ó-rum - A- it il- li Ie- sus: ‡ Mú- li- er,
 magna est fi-des tu- a : fi- at ti- bi si- cut pe- tís- ti.
 Non sum missus nisi ad o-ves, * quæ peri-e-runt Is-ra- el. ‡ Mulier.

Matteüs 15, 26-28, vers 15, 24

De Heer zei tegen de Kanaänitische vrouw: 'Het is niet goed de kinderen hun brood af te nemen en het aan de honden te voeren.' 'Zeker Heer, maar de honden eten toch de kruimels op die van de tafel van hun baas vallen.' Toen antwoordde Jezus haar: 'Vrouw, groot is uw geloof. Wat u verlangt zal gebeuren. (En vanaf dat moment was haar dochter genezen). V. Ik ben alleen gezonden naar de verloren schapen van het volk Israel.

Franco Ackermans (1962) studeerde gregoriaans bij dr. Kurris aan het Conservatorium te Maastricht.

Hij houdt zich al diverse jaren bezig met verzorgen van cursussen op dit gebied voor de NSGV (Nederlandse Sint Gregoriusvereniging). Sinds 2004 is hij lid van de restitutiegroep van de AISCGre, die voorstellen doet om de melodieën naar de nieuwste wetenschappelijke inzichten te herstellen. Deze verschijnen 2x per jaar in het periodiek Beiträge zur Gregorianik www.aiscgre.de - De notenvoorbeelden zijn gemaakt door Ger Steeghs.

Jan van Biezen

Het ritme van de Latijnse hymnen (2)

Het eerste deel van dit artikel stond in de vorige aflevering van dit tijdschrift.

5. Venantius Fortunatus: Vexilla regis prodeunt.

Ve-xil-la re-gis pro-de-unt, ful-get cru-cis my-ste-ri-um,
quo car-ne car-nis con-di-tor sus-pen-sus est pa-ti-bu-lo.

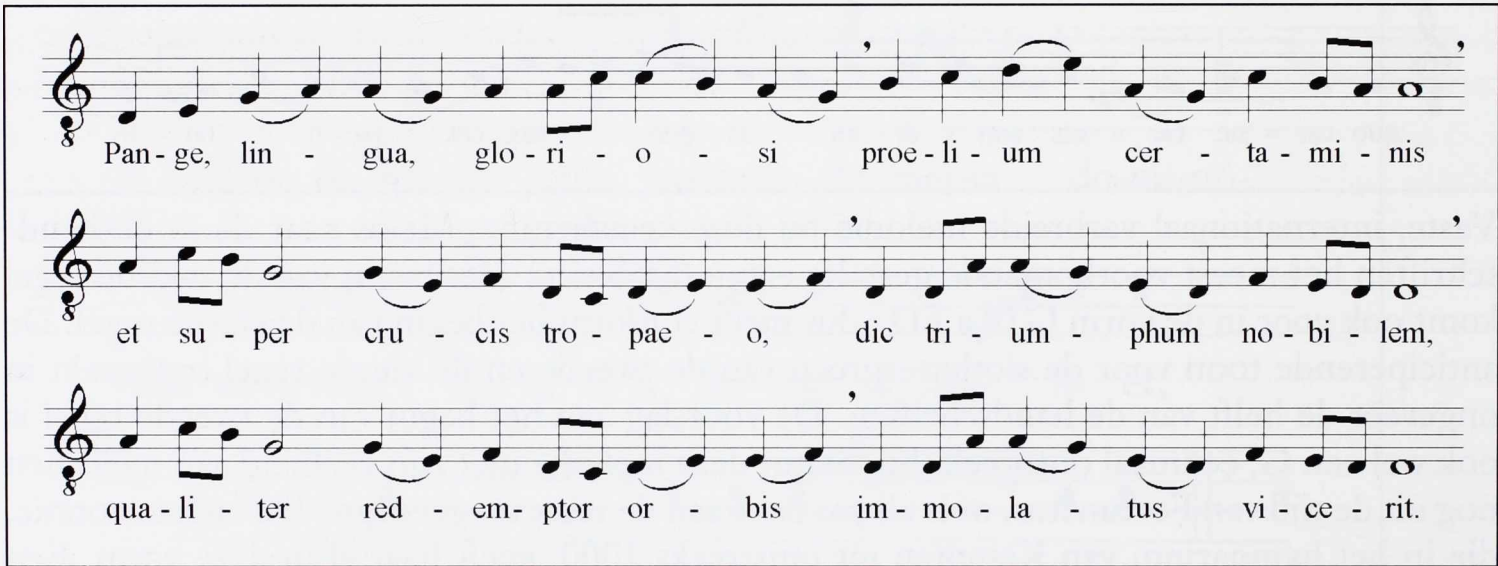
Vaste, internationaal verbreide melodie bij deze kruishymne. Melos naar de in de handschriften het meest voorkomende gestalte ervan (Stäblein). Het begin van de tweede regel komt ook voor in de vorm G G a FD, dus meer conform het begin van de vierde regel. De anticiperende toon voor de slotlettergreep van de tweede en de vierde regel ontbreekt in ongeveer de helft van de handschriften. De voorslag aan het begin van de tweede regel is ook wel een G, eenmaal ontbreekt hij. Stammt deze melodie met zijn veelheid aan melismen nog uit de tijd van Fortunatus, of is zij pas later aan de tekst toegevoegd? De oudste notatie, die in het hymnarium van Kempen uit omstreeks 1000, geeft haar al in deze vorm. Een eenvoudiger versie is te vinden in een Italiaans handschrift uit de 13de eeuw (Berlijn Staatsbibliotheek Hamilton 688). Naar deze bron heb ik de melodie voor deze hymne genoteerd in het *Liedboek voor de Kerken*, gezang 185.

6. Venantius Fortunatus: Pange, lingua, gloriosi.

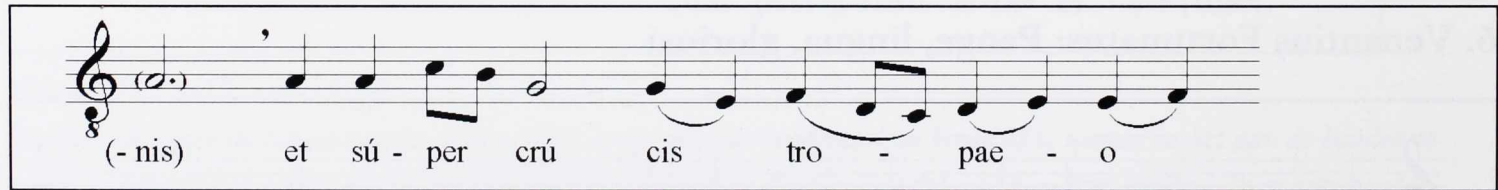
Pan-ge, lin-gua, glo-ri-o-si proe-li-um cer-ta-mi-nis
et su-per cru-cis tro-pae-o, dic tri-um-phum no-bi-lem,
qua-li-ter red-em-ptor or-bis im-mo-la-tus vi-ce-rit.

Melodie die in Moissac voor deze kruishymne gebruikt werd, waarschijnlijk uit de tijd van Fortunatus stammend. Melos volgens het hymnarium van Moissac uit omstreeks 1000 (Stäblein), met weglating van het melisme EFD aan het eind van de vierde regel en de doorgaande toon b aan het begin van het tweede metrum in regel 3. Deze processiehymne is geschreven in de trocheïsche tetrameter, het 'mars'-ritme van de Romeinse legers. Samenstelling van de metra: α - β , β - γ , δ - ϵ , ϵ - ζ , α - β , β - γ . Men lope bij deze melodie zo, dat ieder metrum een passus, een dubbele schrede, en iedere voet een schrede krijgt, met hoogstens 72 schreden per minuut.

In Sankt Gallen is voor deze hymne een andere melodie overgeleverd, in verscheidene handschriften met een mensuuraanduidende notatie, kennelijk van middeleeuwse oorsprong. Ik laat deze hier volgen naar Sankt Gallen 9de eeuw (Paléographie musicale, 2e série, II) en Sankt Gallen 10de eeuw (Paléographie musicale I) met gewijzigde tekstplaat-sing. De melodische fixatie is ontleend aan het *Liber usualis*.

De quantiteit van de lettergrepen is hier niet gehonoreerd, de metra zijn geworden: $\cup \cup - -$. Men lope bij deze melodie in bovengenoemd tempo zo, dat ieder metrum drie schreden krijgt. In Sankt Gallen 10de eeuw luidt in de eerste strofe het begin van het tweede vers:

evenals in Sankt Gallen 9de eeuw, alleen zijn daar de vierde en vijfde lettergreep kort. De tekst is kennelijk verschoven om het woordaccent in overeenstemming te brengen met de melodie. De volgende strofen hebben in het tweede vers steeds een korte vierde en vijfde lettergreep. Uit analogieoverwegingen heb ik dit bij de transcriptie niet gevolgd.

7. Anoniem: Conditor alme siderum.

Con - di - tor al - me si - de - rum, ae - ter - na lux cre - den - ti - um,
Chri - ste red - em - ptor om - ni - um, ex - au - di pre - ces sup - pli - cum.

Vaste melodie voor deze tekst, waarschijnlijk van het begin af aan er mee verbonden. Melos volgens het Cisterciënzische hymnarium van omstreeks het jaar 1200 (Stäblein). Het is een van de weinige liturgische liederen die aan het omstreeks 1300 voltooide proces, waarbij de melodieën van hun oorspronkelijke ritme werden ontdaan, is ontkomen. Uit mensurale notaties blijkt dat deze melodie gedurende de gehele middeleeuwen, ja nog lang daarna, steeds in een ternair ritme werd gezongen. Men zie b.v. de faux bourdon-zetting van Guillaume Dufay voor deze hymne en het gebruik van de melodie voor 'Den lofsanck Marie' in de Souterliedekens van 1540. Ook bij de Geneefse psalm 141 uit 1562, waarvan de melodie aan die van deze hymne ontleend is, schemert nog het ternaire ritme door van het 'Conditor alme siderum'. Het begin van de melodie is bij deze mensurale notaties:

Con - di - tor

Dat deze melodie haar krachtige ternaire ritme behield is waarschijnlijk te danken aan het sterk volksliedachtige karakter ervan. Pas bij de 'koraalrestauratie' aan het eind van de 19de eeuw is ook bij deze melodie het ritme 'gelijkgeschakeld'.

8. Paulus Diaconus?: Ut queant laxis.

Ut que - ant la - xis re - so - na - re fi - bris mi - ra ge - sto - rum fa - mu - li tu -
o - rum, sol - ve pol - lu - ti la - bi - i re - a - tum, san - cte Io - han - nes.

De traditionele Italiaanse solmisatie-melodie voor het lied ter ere van Johannes de Doper, typisch een product van de karolingische renaissance. Melos volgens Guido van Arezzo's *Epistola de ignoto cantu* (M. Gerbert, *Scriptores ecclesiastici de musica potissimum* II, 1784). De beginlettergrepen van de halfverzen leverden de bekende solmisatienamen ut, re, mi, fa, sol en la voor de tonen van een hexachord. Ritmering volgens de middeleeuwse opvatting van een sapphische strofe.

9. Anoniem: Veni, creator Spiritus.

Two staves of Gregorian chant notation in G-clef. The first staff contains the lyrics 'Ve - ni cre - a - tor Spi - ri - tus, men - tes tu - o - rum vi - si - ta,' and the second staff contains 'im - ple su - per - na gra - ti - a, quae tu cre - a - sti pe - cto - ra.' The melody is written in a single line with square neumes on a four-line staff.

Melodie die als enige bij dit pinksterlied gebruikt wordt, waarschijnlijk gelijktijdig ermee ontstaan. Er is geen andere hymne die zo wijd is verbreid. Melos volgens de normale gestalte ervan in de verschillende handschriften (Stäblein). De melismen in de derde regel bereiden het accent van het woord *gratia* voor, lopen op dit betekenisvolle woord aan. De vijfde lettergreep in de eerste regel heeft soms een aangehangen G, vermoedelijk bedoeld als een liquescent voor de uitspraak van de slot-r in het woord *creator*. De middelste noot in het drietonige melisme van de laatste regel is veelal een c.

10. Innocentius III of Stephen Langton: Veni, sancte Spiritus.

Eight staves of Gregorian chant notation in G-clef. The lyrics are: 'Ve - ni, san - cte Spi - ri - tus, et e - mit - te cae - li - tus', 'lu - cis tu - ae ra - di - um. Con - so - la - tor o - pti - me,', 'dul - cis ho - spes a - ni - mae, dul - ce re - fri - ge - ri - um.', 'O lux be - a - tis - si - ma, re - ple cor - dis in - ti - ma', 'tu - o - rum fi - de - li - um. La - va quod est sor - di - um,', 'ri - ga quod est a - ri - dum, sa - na quod est sau - ci - um.', 'Da tu - is fi - de - li - bus in te con - fi - den - ti - bus', and 'sa - crum se - pte - na - ri - um.' The notation includes various neumes and rests, with some staves ending in a double bar line.

Tenslotte de beroemde pinkstersequens, een volmaakt voorbeeld van de gebonden sequens, zoals die in de 12de eeuw opkomt. Melos overgenomen uit het Liber usualis. De melismen op de beklemtoonde lettergrepen wijzen er onmiskenbaar op dat de melodie oorspronkelijk een ternair ritme heeft gehad. Voor de tijd na 1180 moeten we voor de kerkmuziek trouwens rekening houden met invloeden van de zg. modale ritmiek, die vanuit de Notre Dame in Parijs was voorgeschreven. Deze ritmiek was wezenlijk ternair. De evocatieve, krachtige melodie is ook voor volkszang zeer geschikt, temeer als men de oneven strofen door voorzanger of koor laat zingen, zodat de gemeente telkens in de even strofen de voorgezongen melodie krijgt te herhalen op een nieuwe tekst.

LITTERATUUR

J. van Biezen en J.W. Schulte Nordholt, *Hymnen, een bloemlezing met muziek uit de vroeg-christelijke en middeleeuwse gezangen van de Latijnse en de Griekse kerk*, Tournai 1967.

Ewald Jammers, 'Rhythmische und tonale Studien zur Musik der Antike und des Mittelalters' II (Auf dem Wege zum Mittelalter), *Archiv für Musikforschung* 8 (1943), 27-45.

Bruno Stäblein, *Hymnen (I). Die mittelalterlichen Hymnenmelodien des Abendlandes* (Monumenta monodica medii aevi I), Kassel und Basel 1956.

Jan van Biezen promoveerde in 1968 te Utrecht cum laude op het proefschrift 'The middle Byzantine Kanon-notation of manuscript H'. Promotor was Hélène Wagenaar-Nolthenius.

Gedurende zeven jaar was hij dirigent van een kerkelijke schola te Wassenaar.

Forum - een interactioneel gebeuren

In november 2007, juist te laat voor plaatsing in ons decembernummer, kregen we de volgende reactie:

Geachte redactie,
In zijn Van de Redactie (TvGreg, 2007, no 3) schrijft Arnoud Heerings dat het belangrijkste verschil tussen de Eucharistie van Paulus VI en de Tridentijnse mis 'de theologische inhoud' betreft. Dit nu is in strijd met wat Paus Benedictus XVI zelf hierover meldt in zijn brief aan de bisschoppen over de gelijkstelling van de twee manieren van misvieren: 'Er is geen enkele tegenstelling tussen de twee edities van het Missale Romanum' aldus de Paus, 'In de geschiedenis van de liturgie is er groei en vooruitgang, maar geen breuk'. (De brief is op internet toegankelijk via www.bisdomhaarlem.nl/nieuws/1962.pdf).

Met deze uitlating geeft Arnoud Heerings, hopelijk en hoogstwaarschijnlijk onbedoeld, voedsel aan de schismatieke broederschap Pius X, die al decennialang de theologische en kerkjuridische legitimiteit van het missaal van Paulus VI aanvecht. De erkenning van het missaal van 1962 als *forma extraordinaria* van de liturgie is nu juist mede ingegeven door het verlangen deze scheuring in de kerk ongedaan te maken. Het was de bedoeling van de Paus te helen. Heerings argumenten echter verdelen en daarom vind ik het betreutswaardig dat de redactie van TvG zich niet beter heeft geïnformeerd alvorens deze Van de Redactie te publiceren.

Met hartelijke groet,
Marcel Zijlstra

Weerwoord redactie:

'Van de redactie' in ons septembernummer is bedoeld noch om te helen, noch om te delen, maar om een misvatting weg te nemen. De erkenning door de paus van de Tridentijnse ritus verandert niets aan de status van het Latijn in de Romeinse liturgie; de vaderlandse pers oordeelt alsof dit wel het geval is, ten onrechte. Voor de rest zijn we blij met bovenstaande aanvullende informatie.

Reactie op 'Guido Adler, het gregoriaans congres in Arezzo, 1882 (1)' door P. Mannaerts in TvGreg 2007-4:

Naar aanleiding van bovenstaand artikel reageer ik even op noot 6, pag. 146 en de bijbehorende tekst op pag. 145. Ik vermoed dat Adler hier doelt op 'The Oxford Movement', een beweging van High Church Anglicanen, waarvan met name het lid Thomas Helmore veel heeft gedaan voor herleving van het gregoriaans (publicaties vanaf 1849 o.a.: 'The Psalter Noted', 'The Canticles Noted', deze twee later verenigd in 'A Manual of Plainsong'; 'The Hymnal Noted').

Reinier van der Lof

Via Hans Leenders, de auteur van 'De spiritualiteit van het gregoriaans' uit ons laatste nummer, bereikte ons het verzoek of het artikel overgenomen mocht worden in 'De Stenvork', het diocesane orgaan van de Nederlandse Sint-Gregoriusvereniging in het bisdom Rotterdam. Natuurlijk werken we er graag aan mee dat een deel van 'ons' gedachtegoed een verdere verspreiding vindt. En daarbij is het een pluim op de hoed van Hans Leenders!

1. Verslag Vervolgcurcus Gregoriaans: 'de Relatie tussen Inhoud en Structuur in de Gezangen van de Eucharistie'. Wahlwiller, 2 tot 4 november 2007.

Ben Lamers, bestuurslid van de ACG en organisator van de cursus, vroeg mij iets te schrijven over de herfstworkshop van zr. Marie-Louise Egbers. Ik kwam mee met een delegatie van de 'Choeur des Femmes' die maandelijks o.l.v. Jerry Korsmit zingt in de Nicolaaskerk te Amsterdam. Het vooruitzicht deel uit te maken van een gezelschap waarin we de vrolijke klanken van Limburgse, Brabantse en Belgische dialecten zouden horen, gaf ons alvast een buitenlands gevoel. Maar wie ontspanning verwachtte, kwam bedrogen uit. Het tempo van deze drie dagen was prettig intensief. De maaltijden, lessen, thee, borrel, slapen, uitstapjes en gelijk weer lessen en dan pas koffie: alles volgde op elkaar in een gezellig doch straf tempo. En dat alles in de gastvrije locatie van het Arnold Janssenklooster te Wahlwiller in Zuid-Limburg. We werden aardig en voorkomend ontvangen door zr. Hildegonde en de andere zusters, velen met onmiskenbare Duitse tongval; maar dat is weer een ander verhaal dat je kunt nalezen in de boekjes over de geschiedenis van deze missiezusters, dienaressen van de Heilige Geest, in de nachtkastjes van de prettig aandoende logeerkamers.

Wat je ook probeert om te winnen tegen de beer - 'je wint altijd niet' -, ik heb werkelijk ongelooflijk genoten van de lesstijl van Marie-Louise Egbers: speerpunt van concentratie, op zich al een hele ervaring.

We kregen documentatie met aanvullende informatie over de cursus: het bestaan van sommige structuren van de in grote lijnen twee typen Misgezangen: de antifoon en de responsorie.

Het gregoriaans klinkt niet streng metrisch maar ritmisch, net als de jaargetijden. Een wisselend ritmisch patroon dat zijn oorsprong vindt in liturgische handelingen tijdens de Mis, die echter in de loop van de geschiedenis ook weer zijn veranderd of vervallen. Ons was gevraagd het *Graduale Triplex* mee te nemen. Daaruit hebben we als responsorie een *graduale* en *alleluja* behandeld.

We begonnen met het instuderen van de *Introitus* van de vierde zondag van de Advent, *Rotate caeli desuper*, dauwt hemelen uit den hoge, einde van de Advent, laat 't nu maar komen. Een stuk waarbij woorden en klanken (spel tussen re en la) nauw op elkaar geënt zijn, precies waar het gregoriaans om bekend staat en wordt geprezen: versmelting van woord en tekst, althans het streven daarnaar.

Ook zangtechnieken werden behandeld. Alle niveaus waren vertegenwoordigd bij de 27 deelnemers. Voor mij was nieuw 'over de hoogste noot heen zingen of voor je neerleggen' en 'in beweging blijven door altijd ergens naar toe te zingen' en juweeltjes als 'je bent in een toonruimte; wanneer is iets versiering, wanneer zijn het steunpuntjes'. En verder het zingen van de 'i' als een 'u'; impulszingen en impulsademhaling, handig als je in ademnood komt.

Om de kijk van de koorleidster op muziek te illustreren, legde Marie-Louise ons de beide *ad te levavi*-gezangen voor van de eerste zondag van de Advent: de een in grote terts, minder karakteristiek en majeur en de ander in kleine terts, c.q. mineur, karakteristiek.

We hebben uitvoerig stilgestaan bij de neumen, iets waar je gedurende normale repetities nooit voldoende tijd voor kunt nemen. Wat mij betreft: een hoogtepunt van de cursus, ik vind die kleine tekenjes zo charmant, zo bol van betekenis.

Kortweg zijn ze in categorieën in te delen: enkele neumen, samengestelde neumen en letterneumen. In het Graduale Triplex staan de Laontekens in zwart boven en de Sankt Gallen-tekenen in rood onder de kwadraatnotenbalk. In het blokje links boven staat met een letter het oorspronkelijke handschrift aangegeven: L=Laon, E=Einsiedeln, een handschrift uit Sankt Gallen., enzovoort.

Op vrijdagavond werd een informatieve film van Thera Coppens bekeken over kloostergebruiken: handvaardigheid, klerikale mode, boekdrukken en historische feiten.

De meesten brachten zaterdag een bezoek aan de dom van Aken, een monumentaal gebouw met delen uit verscheidene geschiedkundige periodes. Bij terugkomst zijn we gelijk verder gegaan met 'Ave Maria', uit de vierde Adventszondag, te repeteren, zodanig dat 'alles met alles te maken heeft': Wees gegroet, Maria, vol van genade; de Heer is met u, gij zijt de gezegende onder de vrouwen en gezegend is Jezus de vrucht van uw schoot'.

Aan het eind van de avond brengen we een bezoek aan de hypermodern vormgegeven abdij Sint-Benedictusberg, wat hoger op een heuvel gelegen, iets verderop richting Mamelis/Vaals. We luisterden er naar de monniken die de Completen zongen. De volgende ochtend woonden we bij hen ook de Hoogmis bij, met uiteraard gregoriaanse omlijsting. Op de cursusplek was ook een kleine boekenstand ingericht, met een literatuurlijst over gregoriaans. Ik kocht er twee boeken van Jan Valkestijn: 'Vormen en Stijlen in het Gregoriaans' en 'Het Gregoriaans als Bron van de Europese Muziek'.

We moesten weer op tijd terug zijn in Amsterdam voor het zingen van de Vespers; daarom ging de Amsterdamse delegatie vóór afloop van de cursus weer Noordwaarts. Wat ons betreft: drie dagen vol informatie, we hebben veel opgestoken, lieten ons opladen door de muzikale activiteiten en genoten ondertussen van de vele nieuwe kennismakingen en de prettige sfeer onder de cursisten.

Francien van Dongen.

2. Verwijzing naar Gregoriusblad 2007, no 4:

Ter afsluiting van een serie over 'Muziek en Gemeenschap' gedurende deze jaargang, worden twee concrete projecten beschreven: Richard Bot, medewerker liturgie & kerkmuziek van bisdom Rotterdam en docent gregoriaans & katholieke kerkmuziek aan het conservatorium Amsterdam, bezoekt Tso'ar, centrum van inspiratie en inzet; Albert van der Woerd beschrijft de praktijk van 'zijn' Studio Elim. Willem Marie Speelman, musicoloog en theoloog, reflecteert op alle artikelen van de serie.

Tso'ar (naam ontleend aan Genesis 19,16 e.v.) ontstond, met zending van het bisdom Rotterdam, vanuit de groeiende behoefte aan nieuwe vormen voor geloven, verdieping en bezinning. Mogelijke doelgroepen (in de regio Leidschen-dam-Voorburg, Delft, Leiden, Wassenaar): zoekende kerkgangers, ouders met schoolgaande kinderen, randkerkelijken, spiritueel zoekenden, mensen in (geestelijke) nood. Het programma bevat beschouwingen rond een bijbelverhaal, muziek, meditatie en poëzie. Daarnaast ook workshops, tentoonstellingen, theater, film. Er vinden geen Eucharistievieringen plaats, wel, afhankelijk van de doelgroep: Tso'ar viering (rond een tekst en ritueel mediteren en musiceren), gezinsviering, bijbelontbijt (met lezing van een evangelist) en viering met gregoriaanse schola. Bij deze laatste is koor en muziek de draagster van de hele viering; totnogtoe zong de speciaal voor Tso'ar opgerichte schola alleen nog de Laudens; men denkt over vieringen met gregoriaans rond een tekst of heilige. Marlies Roelofs, een van de voorgangers bij Tso'ar: '...Mensen voelen dat deze muziek goed is, dat ze iets heeft van een gewijd karakter... Er is blijkbaar iets anders dan bij andere vormen van liturgie die we gewend zijn...Mensen hebben een feilloos gevoel wanneer liturgie goed is'.

De Tilburgse Elimgroep, een lekenkring rond een gemeenschap van de fraters van Tilburg (fraters CMM), heeft zich de laatste zeven jaren steeds meer ontwikkeld tot een zingende community.

Ze presenteren zich op nationale festivals en produceren cd's (zie ook TvGreg 2007, no 2, pag. 78-79). In Elim wordt de spiritualiteit van 'Barmhartigheid en Broederschap' gecultiveerd en tegelijk de oriëntatie op de rooms-katholieke kerk bewaard (ook hier dus zending vanuit het bisdom). Daarbij vinden de fraters dat de wereld van geloven groter is dan de locale en zelfs landelijke kring en organiseren daarom een eigen reis naar Sydney, onder het motto 'Ambassadors of a Worldwide Brotherhood'. Albert van der Woerd: 'We zingen graag en veel in Elim en bouwen daarmee onze geloofsgemeenschap op. Maar we houden wel de blik naar buiten ...Het jonge kerkvolk lijkt begonnen te zijn aan een tocht door de woestijn ...van oase naar oase...'

Willem Marie Speelman reflecteert op de hele serie vanuit kritische vragen, zoals: 'Welke God, de Bijbelse God of de mythische Muze, wordt er eigenlijk gediend? Hoe worden de mensen en de menselijke gemeenschap benaderd?'. De antwoorden zijn zeer zorgvuldig geformuleerd, zó zorgvuldig dat ze niet zomaar even in een paar woorden te vangen zijn. De slotlinea willen we u niet onthouden: '...Het vormen van een gemeenschap, bijvoorbeeld in de liturgie, is niets anders dan het viëren van de gemeenschap die al bestaat voorafgaande aan de *performance* (cursief door Speelman) waarin zij gerealiseerd wordt...', en hij haalt het voorbeeld aan van een boreling in een gezin: 'hij hoeft de gemeenschap met zijn ouders niet te vormen, die bestaat al'.

Verder is er een **interview door Franck Ploum**, theoloog en freelance journalist, met de kerkmusicus Arjan van Baest. Hij ziet dat de verschillende muziekstijlen elkaar kunnen verrijken en aanvullen (gregoriaans, klassiek en Nederlandstalig), en blijft optimist: ondanks de terugloop van de koren (in aantal en kwaliteit) '...zijn er volop nieuwe kansen, maar die moeten we willen pakken'.

Louis Krekelberg, leider van de Schola Cantorum van het Wardinstituut en Jeroen de Wit, programmacoördinator van Centrum de KapelteRoermond, rapporteren over hun speurtocht naar Handschrift NU 402, dat zich tot 1928

bevond in het Redemptoristenklooster van de Kapel in 't Zand te Roermond. In die kapel, met repertoire uit dat handschrift, verzorgde de Schola Cantorum van het Wardinstituut en het Dietsch Vocaal Ensemble op 23 december een kerstconcert: vandaar die naspeuringen! Uiteindelijk blijkt het handschrift terecht te zijn gekomen in de universiteitsbibliotheek Nijmegen. Het betreft een onderdeel van een convoluut dat vermoedelijk is gebruikt als koorboek. De interesse van de beide onderzoekers ging vooral uit naar het laatste deel: 144 handgeschreven bladen in hoefnagelschrift, kwadraatnotatie of een moderner notenbeeld. De meerstemmige gezangen in het manuscript zijn interessant: typisch voor de zestiende eeuw, gregoriaanse gezangen met een discantuspartij en (mengtaal-)liederen, met name voor Kerstmis, in meerstemmige zettingen. De auteurs spreken van een of meer componisten met een eigen stijl: primitieve polyfonie of eenvoudige volkse meerstemmigheid.

Siem Groot, beleidsmedewerker rooms-katholieke kerkmuziek bij Kunstfactor, beoordeelt of het project 'Psalmschrift' (zie Verwijzing naar Gregoriusblad in TvGreg, 2007, no 2, pag.79) geschikt is 'voor een gemeenschap die gewend is vooral naar buiten te zingen. Heeft de parochie er iets aan?'. Hij concludeert, maar ook deze samenvatting kan de subtiliteit ervan niet vatten: 'Psalmschrift is een weldadige bron, die niet gemakkelijk is te ontginnen. Het vraagt eigenschappen van 'zeggers' (die trouwens de eerste 'hoorders' zijn) die er niet zomaar zijn. Je moet ervoor kiezen; je moet erdoor geraakt kunnen worden; je moet je willen laten 'gezeggen'. En met name dat laatste acht ik niet zomaar, vanzelfsprekend aanwezig'.

Tenslotte komen in deze aflevering de muziek in de liturgie van Jean Langlais, 100 jaar geleden geboren, aan de orde en een verslag door Siem Groot van het nieuwe KASKI-rapport 'Uitvoering en Beleid Kerkmuziek in Rooms Katholieke Parochies', uitgegeven in augustus 2007.

3. Recensie van: Dirk van Betteray: Quo-modo cantabimus canticum Domini in terra aliena. Liqueszenzen als Schlüssel zur Text-inter-pretation, eine semiologische Untersuchung an Sankt Galler Quellen. Olms Verlag, Hildesheim, 2007.

Alleen die titel al. Die Duitsers die kunnen er wat van. Maar het is echt de moeite waard om verder te lezen. Wie interesse koestert voor het fenomeen van de liquescent in de gregoriaanse gezangen heeft met dit boek echt iets goeds op de plank.

Van Betteray kent zijn grenzen, dat maakt hij in de titel reeds duidelijk. Hij beperkt zich tot bronnen uit Sankt Gallen. Maar daar heeft hij er dan ook een stuk of 17 van onder handen gehad. Daarnaast enkele verwante handschriften zoals Bamberg en Minden. Maar ook Laon, Angelica en de belangrijkste diastematische handschriften worden vaker aangehaald.

De liquescent is een apart geval binnen de groep van neumtekens. Er is namelijk een duidelijk verband tussen de fonetische laag van de tekst en de neum. Heeft het teken echter ook een retorische component? Zegt het iets over tekstduiding? Dat wil de auteur in dit boek nagaan.

Van Betteray bespreekt eerst de auteurs die ons reeds informatie verschaften:

Van Hucbald en Guido van Arezzo, via Pothier en Mocquereau, belandt hij bij Heinrich Freistedt. Deze auteur schreef in de jaren '20 van de vorige eeuw reeds een uitvoerige verhandeling over dit fenomeen en hij komt dus ook uitgebreid aan het woord. Tot slot de moderne auteurs waaronder: Cardine, Göschl en Joppich. Gelukkig laat Van Betteray het hierbij niet. Zoals eerder Freistedt voert hij nu ook Haug en Bielitz op. Dat creëert spanning en controverse in zijn verhaal. Alleen al deze, meer dan 40 pagina's aan bronbespreking is de moeite van het lezen waard. Na een verantwoording van de afbakening van zijn studie, licht hij reeds een tip van de sluier. Wie Klöckner op de laatste studiedag van de Amici gehoord heeft, zal het niet onbekend voorkomen.

'De theologische interpretatie van de gregoriaanse gezangen behoeft nog onderzoek naar de opvattingen inzake theologie en exegese ten tijde van de Karolingers'. Klöckner vroeg om medestrijders in dit onderzoeksveld. Van Betteray lijkt mij een goede.

Van Betteray dook dus de bibliotheek van Sankt Gallen in en keek wat men toentertijd las.

En na een verhandeling over de uitspraak van het Latijn in Sankt Gallen (je gelooft ogen en oren niet!) komt hij tot zijn these:

De oorzaak voor de liquescent, hoewel er fonetische voorwaarden zijn, ligt in de retorische component van de tekst, oftewel de liquescent is een taalphenomeen in dienst van de tekstinterpretatie!

En daar geeft Van Betteray dan meer dan 100 lange pagina's voorbeelden van.

Overzichtelijke tabellen en afbeeldingen uit de handschriften verduidelijken het betoog.

Een auteur (*1969) waar we nog veel van kunnen verwachten! Kijkt u ook eens op zijn website: www.dirkvanbetteray.de

Franco Ackermans

4. Verwijzing naar 'LUISTER', bespreking 'Vox nostra resonet (new music for voices)', CD door ensemble Gilles Binchois o.l.v. Dominique Vellard'.

Glossa Platinum GCD P32301. DDD-60.

Mede doordat in dit tijdschrift onlangs een uitgebreid interview van Vellard verscheen (TvG 2007, nrs 2 en 3, door Geert Maessen), viel het oog van een van onze redactieleden op deze bespreking. Het betreft nieuw gecomponeerde muziek, maar, zo stelt de recensent, 'Alsof Perotinus opeens opdook... Deze a capellawerken wekken grote indruk qua zuiverheid, klankkwaliteit en homogeniteit van de stemmen'. LUIS-TER geeft vijf sterren voor zowel uitvoering als registratie. De titels: Zeven Kruiswoorden, Caligaverunt, Stabat Mater, O Vos Omnes, Missa Laudes Deo.

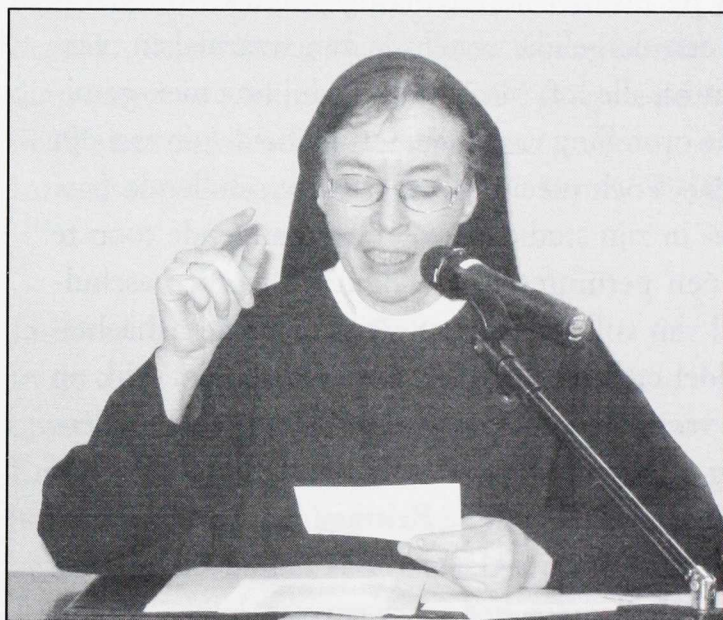
5. Academie ACG

Het nieuwe jaar begint met bijdragen uit eigen kring. De ochtend wordt geopend door Wim Boerekamp met de presentatie van zijn nieuwe 'Zangopleiding Gregoriaans voor Beginners'. De lezer heeft hiermee al kennis kunnen maken in de afleveringen 3 en 4 van 2007. Maar nu is het pas echt klaar, inclusief fraaie miniaturen van de gebroeders Van Limburg. Het studieboek kost € 20,- exclusief verzendingskosten; bestellen bij: Wim Boerekamp, Berkenstraat 21, 5753 GJ, Deurne; tel. 0493-313796; e-mail: w.boerekamp@chello.nl

In de discussie wordt duidelijk dat het verschil met 'Gregoriaans Zingen' van Jacqueline Elemans vooral bestaat uit het feit dat deze laatste methode in zijn opzet past binnen het cursus-aanbod van Kunstfactor (dus geen aandacht voor stemvorming en andere basiselementen van de zangkunst) en dat het lossier staat van de liturgie.

Vervolgens presenteert Louis Krekelberg een studie over handschrift NU 402, onder de titel 'Nu laet ons singen, het is tijt' verschenen in Gregoriusblad 2007, no 4. Zie elders in dit nummer bij 'verwijzing uit Gregoriusblad', pag. 33. Tegelijk brengt hij ook iets actuelers: de KRO-uitzendingen waarin ook gregoriaans te beluisteren is. Sinds het overlijden van Wico Clements komt gregoriaans toch al weinig aan bod. Volgens hem, en naar even later bij beluisteren ervan blijkt, ook volgens de Academieleden, kan de uitvoering van het uitgezonden gregoriaans veel beter. Hierover wordt door hem gecommuniceerd en zo nodig ook vanuit de ACG.

Het volgende programmaonderdeel, een melodische analyse door Jacqueline Elemans van het graduale *Domine refugium factus es nobis* kan door tijdgebrek niet aan de orde komen; komt terug. De hele middagsessie wordt verzorgd door zr. Hildegard Koetsveld over de dynamiek tussen psalmteksten en liturgie. Met haar welluidende, bescheiden dictie illustreert zij onbewust wat lectio is: biddend lezen. Meer woord dit keer dus dan muziek, ook al onderbreken we de lezing af en toe met een gezongen psalmvers uit het GT. Zij behandelt twee psalmen: 110 (109) en 139 (138). Hoofdaccent is de christologische duiding zoals de Kerkvaders die in de vroegste eeuwen van het christendom toepasten. Maar ook de oerteksten (Hebreeuws en Grieks) komen aan bod. Ze heeft toegezegd een neerslag van deze geslaagde middag in een van onze komende afleveringen te verzorgen.

zr. Hildegard Koetsveld

Het verdere programma voor het Academiejear 2008 is licht gewijzigd: in plaats van de datum in mei komt 9 juni, wellicht rond de vraag: vraagt moeilijke tekst om moeilijke noten? Op 13 oktober mogen we weer pater Augustinus Hollaardt verwelkomen, rond het thema kerstmis en gregoriaans.

6. De Porructus of Corrupte Porrectus

Op de voorkant van zijn studie 'De Porructus of Corrupte Porrectus' doet auteur Geert Maessen een diepe knieval richting de lezer. Zijn studie is slechts een 'try-out'. En: 'misschien ben ik te grof, onduidelijk of mis ik dingen die er toe doen'. Het is een en al hartverwarmende nederigheid die de klok slaat. Wie de studie dan vervolgens openslaat, merkt al snel dat die nederigheid slechts aan voorkant van de syllabus prijkt. Dat is aan de ene kant niet erg, omdat de auteur heel wat in zijn mars heeft. Hij snijdt een interessant onderwerp aan waar hij vele steekhoudende opmerkingen over maakt. Maessen richt namelijk zijn kritische pijlen op de restituties uit de *Beiträge zur Gregorianik* en vraagt zich af wat hiervan de waarde is. Een goede vraag! Maessen betoogt vervolgens dat de restituties volstrekt overbodig zijn en dat zij een misleidend beeld van het gregoriaans in stand houden als het gaat over de historische uitvoeringspraktijk. Als Maessen een dergelijke conclusie kan waarmaken, verdient hij alle lof. Maar zo ver is hij nog niet, getuige de opstelling van de auteur aan het begin van zijn studie. Toch meent hij zich op verschillende passages in zijn studie een zeer aanmatigende toon te kunnen permitteren. De *Beiträge* wordt beschuldigd van volksverlakkerij. Zij zouden een machtsmiddel creëren waarmee een achterhaalde kijk op het vroege gregoriaans in stand wordt gehouden. Nog even en Maessen denkt dat het de duivel zelf is die de auteurs van de *Beiträge* hun restituties influistert. Kortom: Maessen laat zich iets te makkelijk verleiden tot het schrijven van lelijke dingen over zijn tegenstander. Dat is jammer, want het ontstert zijn inhoudelijke betoog, een betoog dat potentie heeft en - misschien, ooit? - tot een andere denkrichting in wetenschappelijk onderzoek zou kunnen leiden. Zo ver is hij niet en dan past bescheidenheid. Niet alleen op de voorkant van zijn studie, maar ook in de verwoording van de inhoud. Dit tijdschrift zal in een volgende aflevering meer inhoudelijk op de syllabus van Maessen ingaan en nodigt lezers van harte uit om deel te nemen aan een discussie. Zie: www.gregoriana.nl

Arnoud Heerings

7. Ere wie ere toekomt...

...dat is de titel van het boek van de Lazarist A.A.R. Bastiaensen dat ik deze week las. De schrijver behandelt hierin het ontstaan en de vroege ontwikkeling van de Latijnse Liturgie en staat daarbij stil bij de joodse achtergrond, de oudste Griekse liturgie en de overgang naar de Latijnse liturgie, die eerst uitwaaiert een veelvoud van onderscheiden vormen, maar langzamerhand gestandaardiseerd wordt. Bastiaensen benadert liturgie vanuit het gebed: inhoud, vorm, stijl en hij plaatst dit in een veelvoud van perspectieven: het karakter en de uitvoering van het liturgisch gebed, de vormen en structuren van het liturgisch gebed, de verscheidenheid in vormen b.v. van oraties, de literaire vorm en aan het eind komt hij dan op iets wat mij bijzonder intrigeert: poëzie en zang. Hier spreekt hij over psalm en hymne, over twee grote hymnevormen, over psalm en bijbels lied: de antifoon, en over Alleluia en Sequentia. Pas in deze laatste paragraaf voel ik mij als musicus en musicoloog op vertrouwd terrein: in het gebied waar de tekst overgaat in zang. Bastiaensen heeft een boeiend boek geschreven. Het initiatief van de werkgroep om hem voor de Gregoriaanse Academie uit te nodigen, komt mij bijzonder verstandig voor.

Anthony Zielhorst

Mededelingen

Van de redactie: de redactie houdt zich aanbevolen voor aankondigingen van gregoriaanse zang, mits deze van minstens regionaal belang zijn en volledig zijn betreffende tijd- en plaatsaanduiding, eventuele entreegelden en een adres voor verdere informatie. U kunt de kopij mailen, liefst per bijlage in Word, naar de redactie.

Workshop 'Gregoriaans met Kinderen'

Dirigenten van kinderkoren die belangstelling hebben om hun jonge zangers kennis te laten maken met de wereld van het gregoriaans, kunnen via Ward Centrum Nederland een workshop inhuren. Wilko Brouwers (koördinerend, auteur van de methode Stepping Tones) bezoekt uw koor en werkt anderhalf uur met de kinderen. In deze workshop gaat het niet om het verwerven van theoretische kennis, maar om zingend, bewegend en tekenend het vrije ritme, dat zo kenmerkend is voor het gregoriaans, te ervaren.

Informatie: Ward Centrum Nederland, postbus 1577, 5200 BP 's-Hertogenbosch;
e-mail: wardcentrumnederland@iae.nl

Schola Purmerend tien jaar! De Schola werd in januari 1998 opgericht door Tjeerd van der Ploeg en bestaat uit een vrouwen- en mannensectie. Het zwaartepunt ligt op het zingen van de Getijden en de reikwijdte van hun zingen is ongeveer de regio Amsterdam.

Op **zaterdag 17 mei 2008** wordt in De Ark, Van Ollefenstraat 9, Amsterdam-Slotervaart, een dagvullend programma verzorgd: 10.00 uur ontvangst met koffie; Lauden; Gastoptreden 'Gregoriana'; Workshop -onderbroken door lunch- o.l.v. Tjeerd van der Ploeg; een lezing (wordt nog ingevuld); openbare repetitie en voordracht mannenschola; en na de thee Vespers door de vrouwenschola. Kosten voor de hele dag (zelf lunch meenemen): € 12,50.

Opgeven bij Marja van der Ploeg, Vigilantestraat 25, 1445 MV Purmerend, tel. 0299-437023

e-mail: marja@ploegvander.demon.nl

De Ark is per auto (inclusief parkeren) en per openbaar vervoer goed te bereiken.

In de abdij St. Pierre te Solesmes wordt van 11 t/m 15 augustus het vijfde 'Annual Advanced Gregorian Chant Course' gegeven. De cursus staat onder leiding van Dom Daniel Saulnier, O.S.B., directeur Paleografie aldaar en verbonden aan het Pontificio Institutio di Musica Sacra te Rome. Naast de twee à drie lessen per dag, neemt de cursist ook deel aan de Mis en Getijden. Een unieke kans om in deze historische architectuur en monastiek liturgie te ervaren waarvoor gregoriaans is bedoeld: gebed.

Vereisten: à vue kunnen zingen, vertrouwd met de kwadraatnotatie, de Latijnse uitspraak en de Romeinse liturgie. Het deelnemeraantal is beperkt; inschrijving naar volgorde van aanmelding en met voorkeur voor hen die gregoriaans beoefenen in katholieke erediensten.

Info: chantssolesmes@gmail.com - (239)687-9958.

Jaar van het Religieus Erfgoed

In de dom van Utrecht vond op 17 januari de opening plaats van '2008 Jaar van het Religieus Erfgoed' door prof. mr. Pieter van Vollenhoven. In de toespraken werd onder meer beklemtoond dat het erfgoed breed moet worden verstaan. Gregoriaans hoort er zeker ook bij. Misschien is het voor onze lezers goed om te weten dat overheden en andere instanties juist op titel van 'Jaar van het religieuze erfgoed' initiatieven inzake gregoriaans wellicht willen subsidiëren dan wel sponsoren.

Internetsites gregoriaanse koren

(naast de al bekende uit vorige nummer)

Tilburgs Gregoriaans Koor:

www.tilburgsgregoriaanskoor.nl

De agenda voor eerste helft 2008 is er.

Daarbij valt op dat de schola de Paasvigilie gaat verzorgen bij GGZ Dongen.

Schola Cantorum Karolus Magnus:

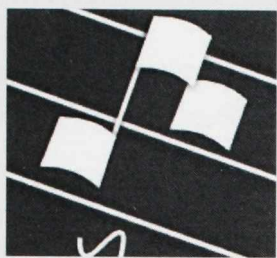

www.karolus-magnus.nl

Info: j.timmermans@upcmail.nl

In Münsterschwarzach bij Würzburg vindt van 21 tot 26 juli 2008 de 'Münsterschwartzacher Choralkurs 2008' plaats. Het betreft een driejarige cyclus 'Einführung in Theorie und Praxis des Gregorianischen Choralen', die dit jaar weer begint en onder de leiding staat van prof. dr. Stefan Klöckner. Deelname aan de eerste cursus verplicht niet tot het volgen van ook de twee vervolgcursussen.

- Kosten: € 140,= voor de cursus, inclusief materiaal en ca. € 200,= voor logies en maaltijden.
- Graduale Triplex meenemen.
- Voor aanmelding: kloeckner-essen@t-online.de

TWEEDE

Nederlands Gregoriaans Festival

Op zaterdag 31 mei en zondag 1 juni 2008 zal in Ravenstein voor de tweede maal het Nederlands Gregoriaans Festival worden georganiseerd.

Tijdens dit festival staat het Gregoriaans in al haar verschijningsvormen centraal. Het festival biedt concerten op topniveau, workshops, lezingen, een doorlopende presentatie van scholae en gregoriaanse koren, een tentoonstelling, en veel informatie over het Gregoriaans in Nederland*.

Het festival is een must voor iedereen die zich interesseert voor en zich geïnspireerd voelt door het Gregoriaans, maar ook voor hen die het 'gewoon mooi' vinden. Het festival wil het Gregoriaans zo breed mogelijk presenteren, met als doel het wekken van interesse voor de mogelijkheden en diversiteit van dit culturele en spirituele erfgoed. Het festival richt zich op liefhebbers die zowel actief als passief willen deelnemen, op mensen die beroepsmatig met het Gregoriaans bezig zijn én op amateurs.

Koren en scholae kunnen zich gedurende deze dagen presenteren op een doorlopend podium**.

Er is veel ruimte voor samenzang en voor de veelzijdigheid van het Gregoriaans. Ook is er aandacht voor de aantrekkingskracht die het Gregoriaans uitoefent op andere kunst disciplines. Dit keer is het motto van het festival:

Gregoriaans, verrassend jong!

Aan het festival werken diverse Nederlandse kwaliteitskoren mee: waaronder het Nationaal kinderkoor; het projectkoor Cantus Puellarum (samengesteld vanuit kathedrale koren), Capella Breda.

De internationale top wordt vertegenwoordigd door het Belgische Ensemble Psallentes, dat op zoek gaat naar de bronnen van het Gregoriaans. De lezingen en workshops hebben onderwerpen die voor zowel beginners als voor gevorderden boeiend zijn.

- De KRO/RKK zal uitvoerig verslag doen van het festival.

- Een feestelijke, inspirerende ontmoeting, een leerzame tweedaagse (één dag mag natuurlijk ook) en een gezellig weekend, dat is wat dit festival wil zijn voor iedereen die het Gregoriaans een warm hart toedraagt.

Wij hopen u op

31 mei en/of 1 juni 2008

in grote getale in het oude vestingstadje Ravenstein te mogen verwelkomen.

- Informatie: Paul Horbach

Boshovensestraat 16 - 5561 AR Riethoven

info@gregoriaansfestival.nl

www.gregoriaansfestival.nl

*voorlopig programma: zie website

****BELANGRIJK:** Scholae en koren met gregoriaans repertoire die zich tijdens dit festival graag willen presenteren, kunnen dat nu al kenbaar aan ons maken! Wij nemen dan contact met u op. De presentaties hebben als doel de grote verscheidenheid van scholae en gregoriaanse koren in Nederland te tonen en zo elkaar onderling te inspireren.

- Aan de presentatie, die ruimte biedt aan ca. 25 groepen, is geen wedstrijdelement verbonden. De deelnemende schola- en koorleden krijgen een gratis dagkaart.

- Voor scholae en koren die niet optreden, maar wel interesse hebben in het festival, de volgende hint: combineer uw jaarlijks kooruitstapje met een bezoek aan dit veelzijdige festival!

Studiedag Gregoriaans

'Het
gregoriaans
als levende
muziekpraktijk'.

Cantate canticum novum

Zaterdag 14 juni 2008

Centrum De Kapel, Heinsbergerweg 2
6045 CH Roermond (0475 332886).

In de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw verdween het gregoriaans op vele plaatsen uit de liturgie. Thans wordt het gregoriaans zowel binnen als buiten de muren van het kerkgebouw gekoesterd, beluisterd en beoefend. Velen ontdekken het gregoriaans opnieuw of 'als nieuw'. Voor velen is dit gezang 'verrassend jong' en komt het tegemoet aan het verlangen naar sacraliteit en individuele zingeving. Het gregoriaans kan onderdeel zijn van een levende muziekpraktijk. We kijken en luisteren 'fris' naar het gregoriaans, durven ingesleten patronen te doorbreken en horen hoe deze eeuwenoude zang vernieuwd en als nieuw kan klinken.

Inleidingen door *prof. dr. Martin Hoondert* over gregoriaans in de huidige liturgie, *prof. dr. Stefan Klöckner* over de door hem uitgegeven bundel 'In Hymnis et Canticis', *Anthony Zielhorst* met een terugblik op het Festival te Ravenstein; dagvoorzitter: *dr. Richard Bot*.

Na de lunch is er een concert door de Schola Cantorum van het Wardinstituut o.l.v. Louis Krekelberg.

Aanmelding: vóór 1 juni 2008 bij het landelijk secretariaat van de NSGV,
Plompstorengracht 3, 3512 CA, Utrecht
e-mail: info@nsgv.nl met gelijktijdige overmaking van
€ 30,= (incl. koffie, thee, lunch)
op postbankrekening 437005 t.n.v.
Ned. Sint-Gregorius-vereniging o.v.v. 'Studiedag gregoriaans'.

•

De studiedag is een gezamenlijk initiatief van NSGV, ACG en Leerstoel 'Muziek & Christendom' te Tilburg.

maart 2008 – mei 2008 (A-jaar)

Zondag 2 maart 2008
Vierde zondag van de Vasten

Zondag 9 maart 2008
Vijfde zondag van de Vasten

Zaterdag 15 maart 2008
Sint-Jozef (hoogfeest)

Zondag 16 maart 2008
Palm- of Passiezondag

Donderdag 20 maart 2008
Witte Donderdag

Vrijdag 21 maart 2008
Goede Vrijdag

Zaterdag 22 maart 2008
Paaszaterdag

Zondag 23 maart 2008
Pasen (hoogfeest met octaaf))

Zondag 30 maart 2008
Beloken Pasen

Maandag 31 maart 2008
Maria Boodschap (hoogfeest)

Zondag 6 april 2008
Derde zondag van Pasen

Zondag 13 april 2008
Vierde zondag van Pasen

Zondag 20 april 2008
Vijfde zondag van Pasen

Zondag 27 april 2008
Zesde zondag van Pasen

Donderdag 1 mei 2008
Hemelvaartsdag (hoogfeest)

Zondag 4 mei 2008
Zevende zondag van Pasen

Zondag 11 mei 2008
Pinksteren (hoogfeest)

Zondag 18 mei 2008
Feest van H. Drie-eenheid (hoogfeest)

Zondag 25 mei 2008
Sacramentsdag (hoogfeest)

Vrijdag 30 mei 2008
H. Hart van Jezus (hoogfeest)

Redactie

Het officie van de H. Lambertus (2) / 12
A. Kurris / R. de la Haye

Het Nederlands Gregoriaans Festival / 7
K. Kuypers

Hebdomada Secunda Paschae, Anno A. / 10
G. van Osch

Guido Adler, het gregoriaans congres in Arezzo, 1882 (2) / 12
P. Mannaerts (vert.)

Interview met Martin Hoondert / 17
G. van Osch

Zingen uit het Liber Antiphonarius / 21
F. Ackermans

Het ritme van de Latijnse hymnen / 25
J. van Biezen

Forum / 30

Recensies /Verslagen / 31

Mededelingen / 36

Internetsites gregoriaanse koren / 38

